

Uluslararası "Tarihte Adana ve Çukurova" Sempozyumu Bildirileri Kitabı
(17-19 Nisan 2015 Adana - Türkiye)

International Symposium of "Adana and Çukurova in History" Proceeding Book
(17-19 April 2015, Adana/Turkey)

TARİHTE ADANA VE ÇUKUROVA CİLT III

OSMANLI DÖNEMİNDE ADANA VE ÇUKUROVA - II

Editörler

Prof. Dr. Yılmaz KURT

M. Fatih SANSAR

ADANA - 2016

TARİHTE ADANA VE ÇUKUROVA CİLT III

OSMANLI DÖNEMİNDE ADANA VE ÇUKUROVA II

Editörler

Prof. Dr. Yılmaz KURT
M. Fatih SANSAR

Takım ISBN: 978-605-9354-62-2

ISBN: 978-605-9354-65-3

DOI: 10.37609/akya.2335

Yayıncı Sertifika No : 25465

Yayın Koordinatörü : Yasin DİLMEN

Dil Editörü : Yrd. Doç. Dr. Ömer Tuğrul KARA

Yabancı Dil Editörü : Özge Gül ZEREY

Mizanpaj : Ayşe ÇÖMEZ

Kapak : Rahime DİLMEN

Baskı ve Cilt : Reaksiyon Matbaacılık, ANKARA/2016

2016 AKADEMİSYEN A.Ş

Halk Sk. 5/A Yenışehir/ANKARA

Tel: 0312 431 16 33

www.akademisyen.com

Bu kitabın yayın hakkı AKADEMİSYEN KİTAPEVİ'ne aittir. 5846 ve 2936 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasası Gereği herhangi bir bölümü, resmi veya yazısı, yazarların ve yayıncısının yazılı izni alınmadan tekrarlanamaz, basılamaz, kopyası çıkarılamaz, fotokopisi alınamaz veya kopya anlamı taşıyabilecek hiçbir işlem yapılamaz. Yazıların içerikleri yazarları bağlamaktadır.

Dağıtım Adresi

Akademisyen Kitabevi

Halk Sk. 5/A Yenışehir/ANKARA

Tel: 0312 431 16 33

www.akademisyen.com

2016

SEMPOZYUM KURULLARI LİSTESİ / HEAD OF SYMPOSIUM LIST

SEMPOZYUM BAŞKANI / SYMPOSIUM PRESIDENT

Hüseyin SÖZLÜ Adana Büyükşehir Belediye Başkanı / Adana metropolitan
municipality mayor

YÜRÜTME KURULU / EXECUTIVE COUNCIL

Prof. Dr. Yılmaz Kurt Ankara Üniversitesi / Ankara University, Turkey
Prof. Dr. Hasan Babacan Mehmet Akif Ersoy Ün. / Mehmet Akif Ersoy University, Turkey
Doç. Dr. Faruk Yıldırım Çukurova Üniversitesi / Çukurova University, Turkey
Yrd. Doç. Dr. Ömer Tuğrul Kara Çukurova Üniversitesi / Çukurova University, Turkey
Okutman M. Fatih Sansar Çukurova Üniversitesi / Çukurova University, Turkey
Halil Avşar Adana Büyükşehir Belediyesi / Adana Metropolitan Municipality
Mehmet Ali Arslan Adana Büyükşehir Belediyesi / Adana Metropolitan Municipality
Hacı Ahmet Yıldırım Adana İnsanına ve Kentine Hizmet Vakfı / Adana Human and
Urban Development Foundation

BİLİM KURULU / SCIENCE COUNCIL

Prof. Dr. Abdulkadir Donuk, İstanbul Üniversitesi, Türkiye / İstanbul University, Turkey
Prof. Dr. Abdulkadir Yuvalı, Erciyes Üniversitesi, Türkiye / Erciyes University, Turkey
Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu, Ankara Üniversitesi, Türkiye / Ankara University, Turkey
Prof. Dr. Alpaslan Ceylan, Atatürk Üniversitesi, Türkiye / Atatürk University, Turkey
Prof. Dr. Altan Çetin, Gazi Üniversitesi, Türkiye / Gazi University, Turkey
Prof. Dr. Bülent Çukurova, Çukurova Üniversitesi, Türkiye / Çukurova University, Turkey
Prof. Dr. Cüneyt Kanat, Ege Üniversitesi / Ege University, Turkey
Prof. Dr. Ema Mirjkoviç, Nis University / SIRBİA
Prof. Dr. İbrahim Yılmazçelik, Fırat Üniversitesi, Türkiye / Fırat University, Turkey
Prof. Dr. Kemal Çiçek, İpek Üniversitesi, Türkiye / İpek University, Turkey
Prof. Dr. Maria-Claude Tremouille, Rome / İTALY
Prof. Dr. Mehmet İnbası, Erciyes Üniversitesi, Türkiye / Erciyes University, Turkey
Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal, Pamukkale Üniversitesi, Türkiye / Pamukkale University, Turkey
Prof. Dr. Metin Ayışığı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye / Yüzüncü Yıl University, Turkey
Prof. Dr. Mihai Maxim, Bükreş Üniversitesi, Romanya / Bukres University, Romania
Prof. Dr. Mirko Novak, Bern University / SWİTZERLAND

Doç. Dr. Ahmet Gündüz, Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye / Mustafa Kemal University, Turkey
Doç. Dr. Bekir Koçlar, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye / Yüzüncü Yıl University, Turkey
Doç. Dr. Celil Arslan, Erciyes Üniversitesi, Türkiye / Erciyes University, Turkey
Doç. Dr. Cevdet Kırpık, Erciyes Üniversitesi, Türkiye / Erciyes University, Turkey
Doç. Dr. Christopher Miller, Texas Üniversitesi ABD / Texas University, the USA
Doç. Dr. Duygu Saban Ökesli, Çukurova Üniversitesi, Türkiye / Çukurova University, Turkey
Doç. Dr. Gözde Ramazanoğlu, Çukurova Üniversitesi, Türkiye / Cukurova University, Turkey
Doç. Dr. Kemal Çelik, Başkent Üniversitesi, Türkiye / Başkent University, Turkey
Doç. Dr. Mustafa Aksoy, Marmara Üniversitesi, Türkiye / Marmara University, Turkey
Doç. Dr. Mustafa Alkan, Gazi Üniversitesi, Türkiye / Gazi University, Turkey
Doç. Dr. Salim Gökçen, Erzincan Üniversitesi, Türkiye / Erzincan University, Turkey
Doç. Dr. Tamer Balcı, Texas Üniversitesi, ABD / Texas University, the USA
Doç. Dr. Yusuf Ziya Bildirici, Pamukkale Üniversitesi, Türkiye / Pamukkale University, Turkey
Doç. Dr. Zübeyde Güneş Yağcı, Balıkesir Üniversitesi, Türkiye / Balıkesir University, Turkey
Doç. Dr. Zafer Gölen, Mehmet Akif Ersoy Ün., Türkiye / Mehmet Akif Ersoy University, Turkey
Yrd. Doç. Dr. Ebru Güher, Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye / Korkut Ata University, Turkey
Yrd. Doç. Dr. Erdem Çanak, Çukurova Üniversitesi, Türkiye / Çukurova University, Turkey
Yrd. Doç. Dr. K. Serdar Girginer, Çukurova Üniversitesi, Türkiye / Çukurova University, Turkey
Yrd. Doç. Dr. Süleyman Hatipoğlu, Mustafa Kemal Ün., Türkiye / Mustafa Kemal Univ., Turkey

DESTEK VEREN KURUMLAR

Kültür ve Turizm Bakanlığı

Adana Valiliği

Çukurova Üniversitesi

Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Adana İnsanı ve Kentine Hizmet Vakfı

TAKDİM

Türklerin binlerce yıllık geçmi-
şe uzanan şanlı tarihinin araştırılması,
çeşitli akademik faaliyetlerle ortaya ko-
yulması, dolayısıyla milli bilincin oluşturu-
lması hayati derecede önemlidir. Ceyhan
Belediye Başkanı olduğum günden
itibaren Türk tarihi ve kültürünü incele-
yen bir çok çalışmaya destek verdiğimiz
gibi, **"Ceyhan'dan Ceyhan'a 1. Ceyhan
Sempozyumu"** adlı akademik çalışma
ile Çukurova tarihi ve kültürünü araştıran
kıymetli araştırmacılar bize bir **"bilgi
şöleni"** sunmuşlardı.

Adana Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na aday olduğumuzda yine Adana ve Çukurova'nın tarihini ve kültürünü araştırma amacıyla yapılan her türlü çalışmaya destek vereceğimizi ifade etmiştik. Ne yazık ki Adana ve Çukurova tarihi henüz kapsamlı bir şekilde araştırılıp ortaya koyulmamıştı. Adanamızın marka değerini yükseltecek bir çok önemli tarihi gelişme unutulup gitmişti. Adana Büyükşehir Belediye Başkanı seçildikten hemen sonra, Adana tarihinin araştırılması konusunda arkadaşlarımız çalışmalara başladılar. Belediyemizin tüm imkanlarını kullanarak Türkiye'den ve yurtdışından, Adana ve Çukurova üzerine çalışma yapan akademisyen ve araştırmacıları Adana'da buluşturan **"1. Uluslararası Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu"**nu gerçekleştirdik.

17-19 Nisan 2015 tarihleri arasında yapılan, **"1. Uluslararası Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu"**na 40 farklı üniversiteden 170'ten fazla bilim insanı katılarak bildirilerini sundular. Adana ve Çukurova tarihinin ilk defa bu kadar kapsamlı ve bir bütün içerisinde ele alındığı bilimsel bir etkinliğe imza attık. Adana bölgesi, arkeoloji, tarih, sanat tarihi, mimarlık, eğitim, kültür, vakıflar, tarım, ticaret, göç ve iskan, basın yayın hayatı gibi önemli konulara temas edildi. Ramazanoğulları, Osmanlı döneminde Adana, Milli Mücadele döneminde Adana ve Cumhuriyet döneminde Adana konularında bir çok bildiri sunuldu. Fakat bu tür bilimsel çalışmaların kalıcı olabilmesi, sempozyumda sunulan bildirilerin kitap halinde basılması ile mümkündür. Nitekim titiz bir çalışmanın sonucunda sempozyum bildirileri toplanarak 4 cilt halinde kitaplaştırılmış oldu. Adana ve Çukurova tarihini en eski devirlerden günümüze kadar ele alan bu dev eseri Adanamıza kazandırmış olmaktan büyük gurur duyuyoruz.

Çukurova tarihi ve kültürü hakkında yapılmış her türlü çalışmayı destekleme ve yayın haline getirme kararlılığımız devam etmektedir. Nitekim Adana Kent Arşivi kurma çalışmalarımız devam etmekte olup, Osmanlı arşivlerinde bulunan Adana ile ilgili binlerce belge Adana'ya getirilmiş ve araştırmacılara sunulmak üzere çalışmalara yapılmıştır.

Elinizde bulunan 4 ciltlik **"1. Uluslararası Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu Bildiri Kitabı"**nın Editörleri Prof. Dr. Yılmaz KURT ve M. Fatih SANSAR hocalarıma, kitapta bildirileri bulunan tüm akademisyen ve araştırmacılara ve emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Hüseyin SÖZLÜ

Adana Büyükşehir Belediye Başkanı

ÖNSÖZ

I. Uluslararası Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu 17-19 Nisan 2015'te

Adana'nın görkemli bir otelinde yurt içinden ve yurt dışından gelen 170'den fazla akademisyenin katılımı ile gerçekleştirildi. Sempozyuma akademisyen ve araştırmacılar büyük ilgi göstermiş ve 300'den fazla bildiri özeti gönderilmişti. Bu bildirilerin çok azı akademik yetersizlikten, bir çoğu ise imkanlar nedeniyle elenmek zorunda kalındı. 150 farklı bildiri kabul edilerek bildiri sahipleri Adana'ya davet edildiler. Fakat bazı katılımcılar son anda mazeret bildirerek katılmadıklarından 135 farklı bildiriyle iki gün boyunca 4 ayrı salonda ve ek olarak tarihi Kız Lisesi binasında yapıldı.

Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu'nu yapmaktaki asıl amacımız, yıllardır yeterince araştırılmayan şehir ve bölge tarihini, en eski devirlerden günümüze kadar bir bütünlük içinde *"Adana ve Çukurova Tarihi"*ni ele alan kapsamlı bir eser ortaya çıkarmaktı. Sempozyumda, Çukurova arkeolojisi, ilkçağlarda Adana, Roma-Bizans-Haçlılar dönemi, Çukurova'nın fethi ve Türkleşmesi, Ramazanoğulları dönemi, Osmanlı döneminde Adana, Milli Mücadele'de Adana, Cumhuriyet döneminde Adana, mimarlık tarihi, sanat tarihi, kültür vb. konularda birbirinden kıymetli bildiriler sunuldu. *"Söz uçar yazı kalır"* deyişinde olduğu gibi asıl önemli olan sempozyumda sunulan bildirilerin yazılı metinlerinin toplanması, akademik bir incelemeden geçirilerek kitap halinde basılması hepsinden daha önemliydi.

Adana sempozyumunda sunulan bildiriler kitapta listesi görülen *"Bilim ve Hakem Kurulu"*na gönderilerek titiz bir inceleme yapılmış, bir kaç makale akademik yetersizlikten dolayı elenmiştir. Dolayısıyla sempozyum bildiri kitabında yer alan makaleler *"uluslararası hakemli"* bir yayın olarak tescillenmiştir. Bildiri kitabını 2-3 ay içerisinde yayımlanmasını hedeflemiştik. Ancak makalelerin hakem inceleme sürecinin uzaması ve teknik bazı sorunlar nedeniyle biraz gecikmeli de olsa yayına hazır hale geldi. Eser başta söz verdiğimiz gibi 4 cilt halinde yaklaşık 2.500 sayfalık bir *"Adana ve Çukurova Tarihi Külliyatı"* Adanalı hemşehrilerimize ve tarihçilere ulaştırılmış oldu.

Eserin genel editörlüğünü Prof. Dr. Yılmaz Kurt ve M. Fatih Sansar üstlendi. Ayrıca Arkeoloji ve Eskiçağ Tarihi editörlüğünü Yrd. Doç. Dr. K.Serdar Girginer, Ortaçağ Tarihi Editörlüğünü Prof. Dr. Cüneyt Kanat, Yeniçağ Osmanlı Tarihi editörlüğünü Prof. Dr. Orhan Kılıç ve Prof. Dr. Yılmaz Kurt, Yakınçağ Osmanlı Tarihi editörlüğünü Prof. Dr. Hasan Babacan ve Prof. Dr. Salim Gökçen, Cumhuriyet Tarihi editörlüğünü Prof. Dr. Kemal Çelik, Adana ve Çukurova Kültürü editörlüğünü Doç.Dr. Faruk Yıldırım hocalarımız üstlendiler.

Adana'da tarih sempozyumu yapılması ve sempozyum bildiri kitabının yayınlanmasında emeği geçen Akademisyen Yayınevi'ne, Adana Büyükşehir Belediyesi çalışanlarına, Adana İnsanına ve Kentine Hizmet Vakfı Başkanı Hacı Ahmet Yıldırım'a teşekkür ederiz. Büyükşehir Belediye Başkanımız Sayın Hüseyin Sözlü'nün değerli himayeleri olmasaydı bu sempozyum hiçbir şekilde gerçekleşmezdi. Sempozyuma hayat veren ise uzak ve yakından davetimize icabet ederek katılım sağlayan değerli bilim insanlarının göz nurları ve alın terleri oldu. Adana'ya böylesine değerli bir eseri kazandıranların isimleri bu eserle birlikte sonsuza kadar yaşayacaktır. Selam ve saygı ile.

Editörler

Prof. Dr. Yılmaz KURT

M. Fatih SANSAR

İÇİNDEKİLER

Sempozyum Kurulları Listesi

Adana Büyükşehir Belediye Başkanı Hüseyin Sözlü'nün Takdim Yazısı

Önsöz

İçindekiler

OSMANLI DÖNEMİNDE ADANA ve ÇUKUROVA - II

Bölüm Editörü

Prof. Dr. Hasan BABACAN

Prof. Dr. Salim GÖKÇEN

1. Prof. Dr. Musa ÇADIRCI, Abidin Paşa'nın Adana Valiliği	11
2. Prof. Dr. Şerife YORULMAZ, Çukurova'da Toprak Tasarrufu ve Yabancı Tebaanın Bu Konudaki Faaliyetleri (1839-1914)	25
3. Yrd. Doç. Dr. Sacit UĞUZ 19. Yüzyıl Çukurova Ticaretinde Artan İngiliz Etkisi.....	41
4. Doç. Dr. Hakan KIRIMLI, Adana Havâlisine Kırım Tatar ve Nogay Muhacir İskânları	67
5. Yrd. Doç. Dr. Galip ÇAĞ, Balkan Göçlerinde Bir İskân Merkezi Olarak Çukurova ve Civarı	75
6. Yrd. Doç. Dr. Tuncay Ercan SEPETÇİOĞLU, Kozan'da Bir Sultan Hamit Mirası: Adana'nın Giritli Muhacirleri ve Şevkiye Köyü	89
7. Dr. Fahriye EMGİLİ, Boşnakların Göç Sığınağı Olarak Adana	123
8. Prof. Dr. Ahmet OĞUZ, I. Meşrutiyet Meclisinde Adana Mebusları ve Adana	149
9. Prof. Dr. Sabit DUMAN, İngiliz Raporlarına Göre 1896 Adana Olayları	159
10. Yrd. Doç. Dr. İbrahim BOZKURT- Sırma HASGÜL, Adana Vilâyeti Salnâmeleri'ne Göre Çukurova'da Gayrimüslimler	171
11. Yurdal DEMİREL, Adana'nın Valisi: Süleyman Bahri Paşa (1898-1908)	205
12. Prof. Dr. Ahmet Ali GAZEL, İçel Sancağı'nın Sancak Merkezi Olmak İçin Ermenek ve Silifkelilerin Yaptıkları Mücadele	225
13. Yrd. Doç. Dr. Tolga AKAY, Osmanlı Devleti'nde Tiyatro ve Sinemanın Yaygınlaşması: Adana Vilayeti Örneği.....	265

14. Doç. Dr. Gürsoy ŞAHİN, İngiliz Gezgin Edwin John Davis'in Seyahatnamesine Göre XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Adana ve Çevresi	279
15. Yrd. Doç. Dr. Özlem KARSANDIK YAZICI, Ticaret Mahkemesi Kayıtlarına Göre Tanzimat Döneminde Adana'da Ticari Hayat	299
16. Prof. Dr. Remzi KILIÇ - Uzm. Hüseyin KLAVUZ, Adana Ermeni Olayları (1909)	315
17. Doç. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, 1909 Adana Olayları Sonrasında Bölgeye Yapılan Yardımlar	333
18. Yrd. Doç. Dr. İsa KALAYCI - Araş. Gör. Caner AYDEYER**, 1909 Adana Olaylarının Yabancı Basındaki Yansımaları	351
19. Öğr. Gör. Abdurrahman KÜTÜK, 1909 Adana Olayları'nın Kozan Sancağına Yansımaları	367
20. Prof. Dr. Hasan BABACAN, Maliye Nazırı Cavid Bey'in Anılarında Adana ve Çukurova Çiftlikleri.....	381
21. Doç. Dr. Cevdet KIRPIK, Osmanlıdan Cumhuriyet'e Adana Tarım İşçileri	391
22. Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇAKALOĞLU, 1903 Yemen İsyanının Bastırılmasında Adana Redif Taburu	411
23. Prof. Dr. Esat ARSLAN, Yüzüncü Yılında Çanakkale'de Adana Bayırı	435
24. Prof. Dr. Salim GÖKÇEN, 1917 Ecanib İstatistiklerine Göre Adana'daki Ecnebilerin Durumu	447
25. Doç. Dr. Ahmet ALTINTAŞ-Çağlar ÖNGEL, Birinci Dünya Savaşı'nda Pozantı-Belemedik (Bilemedik) Esir Kampı	459
26. Yrd. Doç. Dr. Aydın EFE, Sicill-İ Ahvâl Kayıtlarına Göre Adanalı Memurlar	479
27. Ahmet KARATAŞ, Kent İçi Ulaşım Tarihinde Öncü Bir Girişim: Adana Tramvayı Teşebbüsü	503
28. Doç. Dr. A. Şevki DUymAZ, Adana İdadisi	513
29. Prof. Dr. Galip EKEN, Adana Darüleytamına Dair Bazı Bilgiler	531
30. Doç. Dr. Hamza ALTIN, Osmanlı Döneminde Adana Erkek Öğretmen Okulu	541
31. Doç. Dr., Barış SARIKÖSE, Adana Vilayet Salnâmeleri'ne Göre XIX. Yüzyıl Sonlarında Adana'nın İdari Yapısı ...	553

ABİDİN PAŞA’NIN ADANA VALİLİĞİ

Musa ÇADIRCI*

Özet

Osmanlı tarihinin en önemli bir dönemini oluşturan 19. Yüzyıl boyunca yapılan düzenlemeler üzerinde yeterince durulmadığı bilinmektedir. Özellikle Tanzimat ve I. Meşrutiyet dönemlerinde her alanda olduğu gibi memleket idaresinde öncelikle yer alan yenilikler ve bu yeniliklerin uygulanmasında önemli görevler üstlenen devlet adamları hakkında bilinenler oldukça yetersizdir denilebilir. Bu bağlamda taşrada üst düzey yönetici olarak hizmet yapmış, çalıştıkları bölgelere adeta damgasını vurmuş sayılı valiler hakkında yeterli araştırmalar henüz yapılmış değildir.

Bunlardan biri olan Abidin Paşa, Adana, Ankara ve Cezayir-i Bahr-i Sefit vilayetlerinde dönemine göre uzun yıllar valilik yapmış önde gelen devlet adamlarındandır. Ne var ki kısa bir süre de olsa Hariciye Nazırlığı da yapmış olan bu şahsiyetin hizmetleri, özellikle görev üstlendiği vilayetlerde gerçekleştirdikleri önemli olmakla birlikte iyi bilinmemektedir.

Onun Adana valiliği (1881-1885) sırasında gerçekleştirdikleri ve özellikle edindiği araziler ile ilgili aktarılanlar yetersiz olup çoğu kez de gerçekleri yansıtmamaktadır. Bu sunumda valilik yaptığı yıllarda Adana’da edindiği arazi ve bu arazilerle ilgili sorunlara değinilecek, yapılacak daha kapsamlı çalışmalara yol açılmaya gayret edilecektir. Daha çok arşiv malzemesi değerlendirilerek ortaya çıkan sorunlar irdelenecektir.

1867 Vilayet Nizamnamesinin uygulanmaya konulmasından hemen sonra oluşturulan Ada Vilayeti’nin idari yapısı üzerinde durulacak, genel uygulamanın

* Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi. mcadirci@yandex.com

Osmanlı taşra teşkilatının çeşitli basamaklarında görev alarak valiliğe kadar yükselmiş, Sivas valiliği yanı sıra Kürdistan ser komiserliğinde bulunduktan sonra Adana valisi olmuştur. Dönemine göre uzun denilebilecek bir süre Adana valiliği yapmıştır. Onun valiliği döneminde vilayette güvenlik tamamen sağlanmış, kentin ve çevresinin yeniden yapılandırılmasında kalıcı önemli atılımlar olmuştur. Özellikle ziraatın geliştirilmesine yönelik çabalarının da etkisiyle boş, sazlık ve bataklık arazilerin kurutularak ziraata elverişli hale getirmeye çalışmış, devletin kendisine bıraktığı araziler dışında satın aldıkları toprakları ıslah etmek için büyük çaba göstermiştir.

Ne var ki bu çabaları kısa denilebilecek bir sürede beklenen sonucu vermemiş, güçlüklerle karşılaşmış, borçlanmış ve neticede başka büyük bir Anadolu vilayetine tayinini istemek zorunda kalmıştır. Hakkında yapılan şikâyetler Hükümetçe dikkate alınarak ciddiyetle üzerinde durulmuş, soruşturmalar açılmıştır. Aklanmış ve hizmete devam etmesine olanak sağlanmıştır. Ancak, devlet adamı olmanın gerektirdiği hassasiyeti göstererek borçlarını gerekçe gösterip başka bir vilayete atanmasını istemiş ve bu isteği yerinde görülmüştür.

Abidin Paşa, döneminde mülk ve arazi edinen tek devlet adamı değildir. Evkaf Nezaretinin kurularak vakıfların devlet denetimine alınmasından sonra özellikle Arazi Kanununun çıkarılmasının ardından meşhur olmuş birçok devlet adamının çiftlik kurduğu mal-mülk edindiğini biliyoruz. Sermaye birikiminin olmadığı bu sıralarda Devlet bunu teşvik etmiştir. Özellikle İstanbul'da Şirket-i Hayriye'nin kurulması sadrazam dâhil birçok üst düzey görevlilerin hisse almalarının ardından taşrada da maden işletme, çiftlik kurma gibi etkinliklerde bulunanların sayısında artış olmuştur. Bunlardan bir kısmı başarılı olmuş bir kısmı ise olmamıştır. Abidin Paşa da kısmen arazi alıp işletmekte Adana'da olmasa bile diğer yerlerde başarısı sağlamıştır.

KAYNAKÇALAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi: (BOA), Dosya 69, Gömlek 3241 Fon İ.MMS; 822, 66269, İ.DH; 1295, 102182, İ.DH, 26, 10, Y.A.RES; 1343, 77, Y.PRK.UM; 4, 53, YPRK.UM; 29, 21, Y.MTV; 962, 76056, İDH; 1587, 4, DH.MKT; 844,37, DH.MKT.

Abidin Paşa, *Defter-i Abidin Paşa*, Atıf Efendi Kütüphanesi, M.Z.Pakalın Bölümü, Kütük 19 T816.21 (Yama), TTK, CD 911.

Abidin Paşa, *Saadet-i Dünya*, Dersaadet 1312.

Adana Salnameleri, Salname-i Vilayet-i Adana Defa,1 (H.1289), Defa 8, (H.1299).

Çadırcı, Musa; "1864 Vilayet Nizamnamesinin Anadolu Coğrafyasında Uygulanması, TODAİE, *Vilayet Nizamnamesi'nin 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 6-7 Kasım 2014.

Çalık, Ali Osman; Abidin Paşa (1843-1906), *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2004.

İğdi Gülenç, Özlem, "Abidin Paşa'nın Ankara Valiliği", *A.Ü.DTCF Dergisi*, 53,2 (2013) *Yurt Ansiklopedisi*, "Adana" maddesi.

ÇUKUROVA'DA TOPRAK TASARRUFU VE YABANCI TEBAANIN BU KONUDAKİ FAALİYETLERİ (1839-1914)

Şerife YORULMAZ*

Bildiri Özeti

19. yüzyılda Çukurova bölgesinin Osmanlı İmparatorluğu içindeki ekonomik-tarımsal değeri, sadece İmparatorluk için değil dünya ticareti için de büyük önem kazanmıştır. Bu süreçte bölge topraklarının işlenebilir hale getirilmesi, bataklıkların kurutulması vs. önemli çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgede 1830'lardan itibaren pamuk üretiminin giderek arttığı ve dolayısıyla tarımsal sanayinin gelişmeye başladığı bilinmektedir. Geniş ve verimli bu toprakların tasarrufu ve mülkiyeti konusu ise doğal olarak devletin bu konudaki hukuki mevzuatına uygun olarak şekillenmiştir.

Osmanlı topraklarında yabancıların (ecnebilerin) toprak mülkiyeti edinmeleri 1867'ye kadar yasaktı. Yabancıların Tanzimat döneminden itibaren gayrimeşru yollarla mülk edinme çabaları dikkat çekmektedir. Ancak 1867'den itibaren Ege ve Çukurova bölgesi gibi geniş ve verimli alanlarda ciddi faaliyetlere giriştikleri görülmektedir. Bu bildiride Adana, Tarsus ve Mersin başta olmak üzere Çukurova'da özellikle yabancıların toprak mülkiyeti ve tasarrufu konusu üzerinde durulacaktır. Bu konuda özellikle çiftlikler konusu ele alınacaktır.

LAND SAVING ON ÇUKUROVA AND THE ACTIVITIES OF FOREIGNERS ABOUT THIS ISSUE (1839 - 1914)

Abstract

Economic-agricultural value of Çukurova region which located on Ottoman Empire gained the significant importance not only for the empire but also world

* Prof. Dr. Mersin Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

19. YÜZYIL ÇUKUROVA TİCARETİNDE ARTAN İNGİLİZ ETKİSİ

Sacit UĞUZ*

Özet

Sanayi İnkılabından sonra dünya hızla değişmeye başladı. Bu alanda başı çeken Avrupa ülkeleri, özellikle de İngiltere, devamlı gelişen sanayilerinin ihtiyaç duyduğu hammaddeyi temin etmek için sömürge ve ürünlerini satabilmek için de pazar arayışı içine girdiler ve bu uğurda daamansız bir rekabete girmekten çekinmediler. Bu gelişmeler karşısında sanayileşme ivmesini yakalayamamış devletler ise dolaylı ya da doğrudan sömürge olmaktan kurtulamadılar.

Bu devletlerden birisi olan Osmanlı Devleti'nin, 1838 yılında İngiltere ile imzalamış olduğu ticaret antlaşmasından sonra, Osmanlı-İngiliz ticareti yukarı yönde büyük bir ivme kazanmıştır. Ancak ticaret hacminde görülen bu artış yerli tüccar eliyle değil, mezkûr antlaşmadan ötürü ayrıcalıklı konuma geçmiş olan İngiliz tüccarı eliyle gerçekleşmiştir. 1840'lı yıllardan sonra birçok yabancı deniz taşımacılığı şirketi İmparatorluk dâhilindeki limanlara yerleşmiştir. Böylece daha deneyimsiz, sermaye bakımından yetersiz, yeterli ticaret ağına ve altyapısına sahip olmayan, ayrıca gemi standartları da oldukça düşük olan yerli tüccar, büyük oranda piyasadan çekilmek zorunda kalmıştır.

Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Doğu Akdeniz Limanlarında kıyasıya bir İngiliz Fransız rekabeti yaşanmaktaydı. Çukurova gibi büyük ve verimli bir ovayı, Adana ve Tarsus gibi önemli şehirleri içerisine alan güçlü bir hinterlanda sahip olan Mersin Limanı, bu rekabetin kıyasıya yaşandığı ticaret merkezlerinden biriydi.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile olan ticaretinin yarısını pamuk ihracatı oluşturmaktaydı. Bu çalışmada, İngiltere'nin pamuk ihtiyacını karşılamak maksadıyla Çukurova'ya yönelmesinden sonra bu bölgeye her geçen yıl artan ilgi-

* Yrd. Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniv., Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sacituguz@gmail.com

İngiltere'ye raporlar halinde sunmalarıdır. Diğer ülke tüccarının faaliyetleri, İngiliz tüccarın neler yapabilecekleri, hangi alanda yatırım yapılması gerektiği vs. konularda bilgiler veren bu raporlar, ticaret için gelen İngiliz tüccara hem ilham kaynağı hem de rehber olmuştur. Bunun üzerine bir de İngiliz hükümetinin siyasi hedefleri doğrultusunda, Ortadoğu'da nüfuz elde etmek amacıyla tüccarını desteklemesiyle XX. yüzyılın başlarında İngilizler ticarete üstünlüğü tamamen ele geçirmişlerdir.

KAYNAKÇALAR

Adana Vilayet Salnamesi (AVS), 1299.

BOA. HR.TO. 153/56

BOA. HR.MKT. 81/20

BOA. ŞD. 2114/47

Commercial Reports Received at The Foreign Office From Her Majesty's Consuls in 1871, House of Commons Parliamentary Papers, London 1871.

Reports From Her Majesty's Consuls on the Manufactures of the Consular District, House of Commons Parliamentary Papers, London 1873.

Reports From Her Majesty's Consuls on the Manufactures of the Consular District, Part VII, House of Commons Parliamentary Papers, London 1881.

Reports From Her Majesty's Consuls on the Manufactures of the Consular District, Part V, House of Commons Parliamentary Papers, London 1883.

Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Trade of Aleppo, Turkey, No: 745, House of Commons Parliamentary Papers, London 1890.

Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Trade of Aleppo, Turkey, No: 896, House of Commons Parliamentary Papers, London 1891.

Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Trade of the Consular District of Aleppo, Turkey, No: 1403, House of Commons Parliamentary Papers, London 1894.

Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Trade of Aleppo, Turkey, No: 1539, House of Commons Parliamentary Papers, London 1895.

Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, Trade of Aleppo and Adana, Turkey, No: 1952, House of Commons Parliamentary Papers, London 1897.

Diplomatic and Consular Reports, Trade of Aleppo and Adana, Turkey, No: 2083, House of Commons Parliamentary Papers, London 1898.

Diplomatic and Consular Reports, Trade of Aleppo and Adana, Turkey, No: 2587, House of Commons Parliamentary Papers, London 1901.

Diplomatic and Consular Reports, Trade of Vilayets Aleppo and Adana, Turkey, No: 2970, House of Commons Parliamentary Papers, London 1903.

Diplomatic and Consular Reports, Trade of Commerce of Vilayets Aleppo and Adana, Turkey, No: 3154, House of Commons Parliamentary Papers, London 1904.

Diplomatic and Consular Reports, Trade of Commerce of Vilayets Aleppo and Adana, Turkey, No: 3363, House of Commons Parliamentary Papers, London 1905.

Diplomatic and Consular Reports, Trade of Commerce of Vilayets Aleppo and Adana, Turkey, No: 4061, House of Commons Parliamentary Papers, London 1908.

Diplomatic and Consular Reports, Trade of Province of Adana, Turkey, No: 4235, House of Commons Parliamentary Papers, London 1909.

AKDER, A. Halis, “Yirminci Yüzyılın Başında Çukurova’ya Pamuk Ekmenin Maliyeti”, *Osmanlı’nın Peşinde Bir Yaşam-Suraiya Faroqhi’ye Armağan*, (Der. Onur Yıldırım), İmge Kitabevi, Ankara 2008, s. 221-269.

TABAKOĞLU, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994.

AKALIN, Durmuş-ÇELİK, Cemil, “XIX. Yüzyılda Doğu Akdeniz’de İngiliz Fransız Rekabeti ve Osmanlı Devleti”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/3, Summer 2012, s. 21-45.

ORTAYLI, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

YILDIRIM, İsmail, “Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/2, Elazığ 2011, s. 313-326.

ENER, Kasım, *Tarih Boyunca Adana Ovası’na bir Bakış*, s. 202; *Tarihten Güncele Mersin*, Hazırlayan: Ortadoğu Toplumsal Araştırmalar Ltd. (ODAK), 1992.

TOKSÖZ, Meltem, *Nomads, Migrants and Cotton in the Eastern Mediterranean, The Making of the Adana-Mersin Region (1850-1908)*, Brill, London 2010.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri, 1909, 1913 ve 1914, (Haz. Tevfik Güran), DİE Yayınları, Ankara 1997.

UĞUZ, Sacit, *I. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Tarsus (1876-1926)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

AVCI, Sedat, “Türkiye’nin Dış Ticaretindeki Gelişmeler ve Mekânsal İlişkiler (1878-1995)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36, İstanbul 2000, s. 29-67.

FAROQHÎ, Suraiya, *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, (Çev. Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993.

UYGUN, Süleyman, *Mesajeri Maritim Kumpanyası ve Osmanlı Devleti’nde Fransız Sömürgeciliği*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2003.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005.

GÜRAN, Tevfik, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1998.

ADANA HAVÂLİSİNE KIRIM TATAR VE NOGAY MUHACİR İSKÂNLARI

Hakan KIRIMLI*

XVIII. asrın sonlarından itibaren yaklaşık 150 sene boyunca eski Kırım Hanlığı toprakları olan Kırım'dan ve Kıpçak Bozkırlarından Osmanlı Devleti'ne büyük dalgalar halinde göç eden Kırım Tatar ve Nogay muhacirler imparatorluğun pek çok bölgelerine yerleştiler. Bunlar arasında bugünkü Adana ili arazisi de bulunmaktaydı. Özellikle XIX. asrın ikinci ve XX. asrın ilk on yılında büyük sayılarda Kırım Tatarları ve Nogaylar Adana'ya ve çevre kasaba ve köylere yerleştiler. Hatta bugünkü Ceyhan şehri bizzat bu muhacirler tarafından kuruldu. Muhacirler bölgenin demografik yapısında kayda değer değişiklikler meydana getirdikleri gibi, Adana'nın kültür ve ekonomik hayatına da damgalarını vurdular.

CRIMEAN TATAR AND NOGAY EMIGRANT SETTLEMENTS IN THE ADANA REGION

Abstract

In the period of approximately 150 years following late 18th century, large waves of Crimean Tatars and Nogays emigrated to the Ottoman Empire from the Crimea and the Kipchak Steppes, i.e. the former territories of the Crimean Khanate. They were settled in various regions of this vast empire. A significant number of these settlements were located within the territories of the contemporary Adana province. Especially during the second half of the 19th century and the first decade

* Doç.Dr. Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ank. e-mail: hakankirimli@yahoo.com

BALKAN GÖÇLERİNDE BİR İSKÂN MERKEZİ OLARAK ÇUKUROVA VE CİVARI

Galip ÇAĞ*

Göç olgusu Türk tarihinin en mühim meselelerinden biri şüphesiz. Sürekli karşı karşıya kalınan zaruri bir yurt değiştirme hali. Acıyı, hüznü ve yeniliği içinde barındıran bir vakıa. Bu manada sadece tarihin değil edebiyatın, sosyolojinin ve dahi psikolojinin de konusu.

Osmanlı tarihi boyunca da birçok defa gerçekleşen göçlerin devletin genişlemesi sonucu olduğu kadar gerilemesi vesilesi ile de gerçekleştiği vakidir. Bu cihetle kavramın sadece bölgeye değil bu geniş zaman zarfında tüm Osmanlı coğrafyasına ait olduğu açıktır.

Devletin son döneminde daralan sınırlar ile birlikte adeta bir akına dönüşen göçler vesilesiyle Anadolu'ya ulaşan Osmanlı vatandaşları anayurtlarında daha önceki yurtlarına benzer coğrafyalarda yaşamak konusunda çaba gösterdiler. Bilhassa sulak ve verimli arazilere yerleşme konusundaki ısrarlı yönelimleri bahsi geçen coğrafyalardaki göçmen iskânını etkiledi.

Bu çalışma yaygın iskân bölgesinin dışında kalan Çukurova civarındaki göçmen iskânı ve bu iskânın bölgede meydana getirdiği değişimleri ortaya koymaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Balkanlar, Göç, Çukurova, Osmanlı, İskân*

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi,
galipcag@gmail.com

KAYNAKÇALAR

AĞANOĞLU, H. Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*, Kum Saati Tarih Dizisi, İstanbul 2001.

AKGÜN, Ahmet, "Bulgaristan'da Asimilasyon ve Zavallı Pomaklar Adlı Bir Risale", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII/13, Balıkesir 2005, ss. 1-28.

ALP, İlker, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990.

ARSLAN, Sezer, *Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları*, *Trakya Üniversitesi Sosyal ilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Edirne, 2008.

BOA, BEO, nu. 310357.

BOA, Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği (*DH. HMŞ*) Dosya Numarası/Gömlek Numarası 11/26, 21 Ekim 1914 1332.Z.01).

BOA, Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye EK (*DH. İ UMEK*) Dosya Numarası/Gömlek Numarası:2/42, 8 Ocak 1914 (1332.S.10).

BOA, MVM, 173, *BOA, MVM*, 178.

EREN, A. Cevat, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri, Tanzimat Devri, İlk Kurulan Muhacir Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1966.

HALAÇOĞLU, Ahmet, *Balkan Harpleri Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, TTK, Ankara, 1994.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Adana Tarihçesi", *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprübaşı*, haz. Erman Artun-M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayını, İstanbul 2000, s. 10-17.

HOCA, Nazif, "Üsküp" maddesi, *MEB, İslâm Ansiklopedisi*, c. 13, İstanbul 1986, ss. 122-127.

İkdam, 5756, 17 Şubat 1328 (2 Mart 1913), s.4

İkdam, 5771, 8 Rebiülahir 1331 (17 Mart 1913), s.4

İPEK, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1999.

KAYA, Mehmet, "Balkan Savaşları Sırasında Anadolu'ya Göçler ve Karşılaşılan Sorunlar", V/6, *Balkan Savaşları Özel Sayısı*, 2013, ss. 1-16.

KOCACIK, Faruk, "Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1890)", *Osmanlı Araştırmaları*, I, İstanbul, 1980, ss. 137-190.

Mc CARTHY, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, çev. Bilge Umar, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1998.

SOYSAL, Mustafa, *Die Siedlungs und Landschaftsentwicklung der Çukurova: mit besonderer berücksichtigung der Yüregir-Ebene* (Bamberg: Palm&Elke, 1976)

KOZAN'DA BİR SULTAN HAMİT MİRASI: ADANA'NIN GİRİTLİ MUHACİRLERİ VE ŞEVKİYE KÖYÜ

Tuncay Ercan SEPETCİOĞLU*

Adana ve çevresi coğrafi konumu, iklimi ve üretim modellerinin çeşitliliği ve zenginliğinin yanı sıra, tarih boyunca aldığı göçlerle de sosyo-kültürel açıdan hayli renkliliğe sahip bir yerleşim yeridir. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma süreciyle birlikte, İmparatorluktan kopan topraklardan Anadolu'ya büyük göçler gerçekleşmiş ve Adana ve civarı da bu göçmenlerin iskân mntıkalarından birisi olmuştur. 19. yüzyılın sonunda Girit'te meydana gelen Rum ayaklanması sebebiyle memleketlerini terk etmek zorunda kalan Müslüman muhacirler de Osmanlı idaresi tarafından İmparatorluktaki birçok vilâyete gönderilmişler, hatta bunlar için farklı vilâyetlerde toplam 22 yerleşim birimi inşa edilmiştir. Bu köylerden 10 adeti ise Adana Vilâyeti ve çevresindedir.

Adana Vilâyeti, 20. yüzyılın başlarında iskân edilen Girit muhacirlerinin sayıca en çok yerleştirildiği ikinci ve bu faaliyetin en yoğun yaşandığı birinci Osmanlı vilâyeti olması açısından Girit Müslümanları'nın göç ve iskân tarihinde büyük öneme sahiptir.

İnşa edilen yerleşim birimlerinden birisi de günümüzde Kozan İlçesi'nin bir mahallesi olan Şevkiye Köyü'dür. 20. yüzyılın tam başında gerçekleşen bu iskân işlemi Giritliler'in Adana'ya son gelişi olmamış, Cumhuriyet dönemindeki Mübadele Anlaşması ile birlikte Adana merkezindeki birçok mahalleye mübadillerin yerleştirilmesiyle, Giritliler Adana'nın renkli kültürel kimliğinde yerlerini almışlardır.

Bu çalışmada, Osmanlı ve aile arşivlerdeki belgeler ile Kozan ve Adana'da Giritlilerin meskûn olduğu birimlerde gerçekleştirilen alan araştırması ve sözlü tarih çalışmasının bulguları vasıtasıyla, Adana'nın Giritli göçmenlerinin göç ve

* Yrd.Doç.Dr., Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, tesepetcioglu@adu.edu.tr

şehrinin 35 km güneyindeki Alicani köyünden gelmişlerdir ki bu bilgi, o dönem Girit göçmenlerinin adanın hangi yerleşim biriminden geldiklerini tespit etmenin çok güç olduğu düşünüldüğünde, hayli önemli bir bilgidir.

Kozan Şevkiye Köyüne iskân edilen Girit muhacirleri, iskânı takip eden yıllarda yaşadıkları tüm zorlu koşullara, I. Dünya Savaşı sonrası şahit oldukları işgale, yerel kültürle bir takım farklılıklarına karşın, geride kalan zaman zarfı boyunca uyum aşamasında hayli başarılı olmuşlar ve Kozan'ın renkli sosyo-kültürel toplumsal yapısında yerlerini almışlardır.

KAYNAKÇALAR

Arşiv Belgeleri:

- BOA. DH.MKT. 1761-17 (1 Safer 1308 Hicrî/16 Eylül 1890)
 BOA. DH.MKT. 1767-116 (21 Safer 1308 Hicrî/6 Ekim 1890)
 BOA. Y.A.RES. 53-21 (6 Cemaziyülevvel 1308 Hicrî/17 Ocak 1891)
 BOA. Y.PRK.BŞK. 20-29 (9 Cemaziyülevvel 1308 Hicrî/20 Ocak 1891)
 BOA. DH.MKT. 1806-16 (25 Cemaziyülevvel 1308 Hicrî/5 Şubat 1891)
 BOA. DH.MKT. 2006-33 (6 Rebiyülevvel 1310 Hicrî/28 Eylül 1892)
 BOA. İ.DH. 1318-1312 (7 Cemaziyülevvel 1312 Hicrî/6 Aralık 1894)
 BOA. BEO. 717-53738 (1 Recep 1313 Hicrî/18 Aralık 1895)
 BOA. ŞD. 2974-61 (26 Muharrem 1316 Hicrî/16 Haziran 1898)
 BOA. İ.DH. 1356-1316 (5 Rebiyülevvel 1316 Hicrî/21 Eylül 1898)
 BOA. BEO. 1166-87424 (9 Rebiyülevvel 1316 Hicrî/25 Eylül 1898)
 BOA. A.MKT.MHM. 507-16 (4 Nisan 1315 Rumî/16 Nisan 1899)
 BOA. MV. 91-62 (6 Muharrem 1317 Hicrî/17 Mayıs 1899)
 BOA. Y.PRK.KOM. 10-29 (24 Safer 1317 Hicrî/4 Temmuz 1899)
 BOA. DH.MKT. 2270-116 (11 Recep 1317 Hicrî/15 Kasım 1899)
 BOA. Y.PRK.MYD. 22-55 (8 Cemaziyülâhır 1317/14 Ekim 1899)
 BOA. Y.PRK.ASK. 155-118 (15 Recep 1317 Hicrî/19 Kasım 1899)
 BOA. İ.TAL. 203-1317 (6 Şevval 1317/7 Şubat 1900)
 BOA. DH.MKT. 2339-129 (2 Muharrem 1318 Hicrî/ 12 Mayıs 1900)
 BOA. DH.MKT. 2406-137 (29 Cemaziyülevvel 1318 Hicrî/24 Eylül 1900)
 BOA. DH.MKT. 2428-1 (21 Recep 1318 Hicrî/14 Kasım 1900)
 BOA. DH.MKT. 2454-1 (4 Zilkade 1318 Hicrî/23 Şubat 1901)
 BOA. MF.MKT. 618-77 (24 Zilhicce 1319 Hicrî/3 Nisan 1902)
 BOA. A.MKT.MHM. 518-9 (5 Rebiyülevvel 1320 Hicrî/12 Haziran 1902)
 BOA. DH.MKT. 530-4 (19 Rebiyülevvel 1320 Hicrî/26 Haziran 1902)
 BOA. A.MKT.MHM. 528-34 (26 Zilhicce 1323 Hicrî/21 Şubat 1906)
 BOA. DH.MKT. 2640-13 (29 Ramazan 1326 Hicrî/25 Ekim 1908)
 BOA. DH.MKT. 2746-98 (1 Safer 1327 Hicrî/22 Şubat 1909)
 BOA. DH.MKT. 2809-76 (21 Rebiyülâhır 1327 Hicrî/12 Mayıs 1909)
 Nazif Ağa'nın Mal Alım Belgesi (Ömer Faruk Kaymaz Aile Arşivi)
 Nazif Ağa'ya Ait Mürûr Tezkiresi (Ömer Faruk Kaymaz Aile Arşivi)

Kitap ve Makaleler:

ADIYEKE, Ayşe Nükhet, “1881 Yılında Girit Vilayetinde Yapılan Nüfus Sayımı ve Tartışmalı Sonuçları”, *Fethinden Kaybına Girit*, Ed. Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, Babıali Kültür Yayıncılık, 2006 İstanbul, s. 163-170.

ADİYEKE, Ayşe Nühket - Nuri Adıyeke, *Girit Nikâh Defteri (1916-1921) ve Girit'teki Aile Adları*, Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.

ADİYEKE, Nuri, "Girit Seferine Konulan Nokta - Kandiye'nin Fethi ve Psikolojik Sonuçları", *13. Uluslararası Türk Tarih Kongresi Bildirileri Kitabı (4-8 Ekim 1999) Cilt III, Kısım I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 153-161.

ALBAYRAK, Mustafa, "Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolunun Yapımı", *OTAM*, Ankara 1995, S. 6, s. 1-38.

ARI, Kemal, *Büyük Mübadele - Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

BAYRAKTAR, Hilmi, "Kırım ve Kafkasya'dan Adana Vilayetine Yapılan Göç ve İskânlar (1869-1907)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2007, S. 22, s. 405-434.

BEYOĞLU, Süleyman, "Girit Göçmenleri (1821-1924)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 2, İstanbul 2000, s. 123-138.

BOSTAN, İdris, "Zor Sancı'nın İmâr ve Islâhı İle Alâkalı Üç Lâhiya", *Osmanlı Araştırmaları VI - The Journal of Ottoman Studies*, İstanbul 1986, s. 163-220.

Cevdet Paşa, *Tezâkir 21-39* (Yay. Haz. Cavid Baysun), TTK Yayınları, Ankara 1991.

ÇAMURDAN, A. Cevdet, *Kozan'ı Tanıyalım*, Önder Matbaası, Ankara 1973.

ÇELİK, Rüştü, *Kandiye Olayları - Girit'in Osmanlı Devleti'nden Kopuşu*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.

ÇINAR, Ali Osman, "Bingazi'de Tarımsal Kalkınma Amaçlı Göçmen İskânı (1851-1904)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 4, İstanbul 2004, s. 19-53.

DÜNDAR, Fuat, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

EMGİLİ, Fahriye, "Tarsus'ta Girit Göçmenleri (1897-1912)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2006, Vol. 25, No:39, s. 189-197.

The Encyclopedia of Islam, "Crete", Vol. I, Luzoc Co. Pub., London 1913, s. 878-880.

EREN, Ahmet Cavit, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri - Tanzimat Devri İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1966.

GENÇ, Hamdi, İ. Murat Bozkurt, "Osmanlı'dan Brezilya ve Arjantin'e Emek Göçü ve Göçmenlerin Sosyo-Ekonomik Durumu (1850-1915)", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C. 28, S. 1, İstanbul 2010, s. 71-103.

GEORGE LIN, Herve, *Smyrna'nın Sonu-İzmir'de Kozmopolitizmden Milliyetçiliğe*, Bir Zamanlar Yayıncılık, İstanbul 2008.

HALAÇOĞLU, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

HANÇERLİ, H. Yüksel, *Giritli Mübadillerin Son Durağı: Çukurova - Parçalanmış Ailelerin Öyküsü*, Hançerli Fotoğrafçılık Ltd. Şti. Yayınları, Adana 2007.

İŞİN, Mithat, *Tarihte Girit ve Türkler (374 Sayılı Askerî Deniz Mecmuası Tarih İlâvesi)*, Askerî Deniz Matbaası, İstanbul 1945, s. 35-43.

İPEK, Nedim, "Balkanlar, Girit ve Kafkaslar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Göçmen İskan Birimlerinin Kuruluşu (1879-1912)", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 1, Isparta 1995, s. 197-221.

KAFLI, Kadircan, *Türkiye'ye Göçler*, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul 1966.

KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) - Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

KASSAB, Sawsan Agha, "II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Vilayetlerine İskan Edilen Giritli Göçmenler", *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 697-701.

KÜTÜK, Abdurrahman, "Girit'ten Kozan'a", *Kozan Sevdası*, Yıl 3, S. 8, Adana 2009, s. 18-25.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1987.

SEPETCİOĞLU, Tuncay Ercan, "Türkiye'de Ana Dili Türkçe Olmayan Göçmen Topluluklara Yaklaşımlara Dair Bir Örnek: Girit Göçmenleri", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 9, S. 20-21, İzmir 2012, s. 77-108.

SEPETCİOĞLU, Tuncay Ercan, "XIX. Yüzyılda İzmir'e Göçler: Mora İsyanından Balkan Savaşlarına", *İzmir Kent Ansiklopedisi, Tarih Cildi-1*, Cilt Koordinatörü: Kemal Arı, Fevzi Çakmak, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir 2013, s. 120-128.

SEPETCİOĞLU, Tuncay Ercan, "İki Tarihsel 'Eski' Kavram, Bir Sosyo-Kültürel 'Yeni' Kimlik: Mübadele Nedir, Mübadiller Kimlerdir?", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 18, Özel S. 3, Ankara Ocak 2014, s. 49-83.

SEPETCİOĞLU, Tuncay Ercan, "Sürgün ve İskân Kısılcığında Giritli Müslüman Kadın (1896-1913)", *History Studies International Journal of History, Special Issue on From Past to Present the Turks in Greece*, Vol. 6, Samsun Issue 2, Feb. 2014, s. 103-123.

SEPETCİOĞLU, Tuncay Ercan, "Giritli Müslüman Diasporası ve Bir Etnik Kimlik Meselesi", *Osmanlı İdaresinde Girit ve Girit Müslümanları*" (Arapça ve Türkçe), Ed. Ali İbrahim Bekraki, Wassim İbrahim Bekraki, Ulinnoha Derneği Yayınları, Trablus Lübnan 2014, s. 69-92.

SEZEN, Tahir, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006.

SVORONOS, Nikos, *Çağdaş Helen Tarihine Bakış*, Çev. Panayot Abacı, Belge Uluslararası Yayıncılık, İstanbul 1988.

TUKİN, Cemal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Girit İsyanları - 1821 Yılına Kadar Girit", *Belleten*, C. 9, S. 34, Ankara 1945, s. 136-206.

YILMAZ, Mehmet, "Policy of Immigrant Settlement of the Ottoman State in the 19th Century", *The Great Ottoman-Turkish Civilisation*, Vol. 2, Yeni Türkiye Pub., Ankara 2000, s. 594-608.

Tezler:

ÖZTÜRK, Adil Adnan, *1877-1878 Savaşından, Balkan Savaşına Kadar İzmir'de Göçmen Sorunu* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir 1990.

SEPETCİOĞLU, Tuncay Ercan, *Girit'ten Anadolu'ya Gelen Göçmen Bir Topluluğun Etnotarihsel Analizi: Davutlar Örneği* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.

YAZAN, Şamil, *Kozan Sancağında Yaşayan Osmanlı Ermenilerinin Siyasal Faaliyetleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2011.

İnternet Kaynakları:

<http://www.interkriti.org/visits/monofatsi/arkalohori/en02.htm> (Erişim Tarihi: 28.05.2015).

Sözlü Kaynaklar:

Ömer Faruk Kaymaz, 1950 Kozan doğumlu, Üniversite mezunu, esnaf, Kozan Kent Konseyi Bşk, Görüşme Tarihi: 31.03.2015.

Nurten Över, 1939 Kozan doğumlu, ilkokul 4. sınıf eğitilmiş, ev hanımı, Görüşme Tarihi: 31.03.2015.

Süheyla Adem, 1955 Kozan doğumlu, ilkokul 5. sınıf eğitilmiş, ev hanımı, Görüşme Tarihi: 31.03.2015.

Mustafa Över, 1936 Kozan doğumlu, ilkokul 3. sınıf eğitilmiş, çiftçi, Görüşme Tarihi: 31.03.2015.

Mustafa Aktamış, 1934 Kozan doğumlu, çiftçi, Görüşme Tarihi: 31.03.2015.

Hasan Okludil, 1941 Adana doğumlu, ortaokul mezunu, esnaf-emekli, Görüşme Tarihi: 01.04.2015.

BOŞNAKLARIN GÖÇ SİĞİNAĞI OLARAK ADANA

Fahriye EMGİLİ*

Eski Osmanlı toprakları, özellikle 19. yüzyıldan Cumhuriyet Dönemine değin, birçok nüfus hareketine ve göç çeşitlerine tanıklık etmiş, bunlardan biri olan Boşnakların Türkiye'ye ve Adana'ya olan muhaceretleri ve Anadolu toplum yapısı üzerindeki etkileridir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası toplanan Berlin Kongresi ile birlikte Balkanlar'daki topraklarını kaybeden Osmanlı Devleti, halkının çoğunluğu Müslüman olan Bosna-Hersek'i kendi hükümrânlığı altında Avusturya-Macaristan Devleti'nin işğaline bırakmak zorunda kalmıştır. Bu olay, Osmanlı Devleti ve Bosna-Hersek için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Bu dönemde Boşnaklar, bir yandan Avusturya-Macaristan yönetimine karşı siyasî ve sosyal durumlarını korumaya çalışmışlar, diğer yandan da siyasî, sosyal ve idarî sebeplerle ülkelerini terk etmek zorunda kalarak, Türkiye'yi yurt edinmişlerdir.

Bu çalışma, Bosna-Hersek'in Osmanlı idaresinden Avusturya-Macaristan idaresine geçiş sürecini, Bosna-Hersek'te Avusturya-Macaristan yönetimi altında Boşnakların siyasî kimliklerini kazanma mücadelelerini ve Bosna-Hersek'ten 1878-1908 yılları arasında Türkiye'ye meydana gelen göçlerini Adana kenti örneğinde incelemek, kentle olan sosyo-kültürel ilişkilerini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Özellikle, Bosna-Hersek Devlet Arşivi (ABİH) belgeleri, Boşnakların göç öncesi hazırlıkları ve Avusturya-Macaristan yönetimi ile olan siyasî, hukukî ilişkileri aydınlatmak açısından önemlidir.

Boşnakların Adana'ya göçlerine ilişkin olarak bu tebliğle, mikro ölçekte göçmenin karar verme sürecine ilişkin gelişmelerden yola çıkarak, makro ölçekte

* Dr., Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Elmek: femgili@gmail.com

çalıştırınca, motor ayaklarının arasından kayıp gitmiştir. Musliç³³ sülalesinden olan Maho, Adanalı Boşnakların Nasrettin Hocası gibidir. Yazar Orhan Kemal, Musliçler'den Hayriye hanımla evlenir. Boşnakları yakından tanıyan Orhan Kemal onlardan etkilenir ve romanlarında onlara yer verir. Böylece Boşnaklar Adana da edebiyat alanında da katkıda bulunmuş olurlar. Meselâ “Hanımın Çiftliği”ndeki Cemşir ağanın 4 eşinden biri Boşnak'tır ve onun kızı Güllü de romanın başkahramanıdır. O. Kemal Cemile karakterine de yer verir romanlarında. Arkadaş ısıkları, Avare yıllar, Grev, Dünya evi, Cemile gibi eserlerinde başkahramanları Boşnaklar olmuştur. Kahveci Aliş, Cemile, Güllü, Maho karakterleri Boşnak'tır. Tetka der teyzeye ve Kahveci Alişin Akordeon ve Gusli⁽³⁴⁾ çalmasından bahseder.

1878'ten 1908'e değin Türkiye'ye göç eden Boşnakların buradaki nüfusun nitelik ve niceliklerine yaptığı etki, değişim ve katkılar oldukça anlamlıdır. Kısacası, göçmenler bölgenin tarım, sanayi, ticaret ve hizmet alanlarındaki görüntüsü ile kültürel dokusuna yeni zenginlikler aktarırken, kendileri de yerli kültür özelliklerinden etkilenmişlerdir.

Gerek boşalan gayrimüslim köylerine, gerek yeni kurulan muhacir köylerine yerleştirilen Türk ve Müslüman nüfus, Anadolu'nun Türk nüfus oranını arttırdı ve İstiklal Harbine giden süreçte milli bir Türk devletinin temellerinin atılmasına katkıda bulundu. Ekonomik ve askeri açıdan gerekli olan potansiyel insan gücü açısından yıllardır savaşlarla azalan Anadolu nüfusu güçlenmiş oldu.

KAYNAKÇALAR

A.Arşiv Belgeleri

Arhiv Grada Sarajevo (AGS), Fond: Zbirka Poklona Otkupa (ZOP), O-ŞA-1.

ABİH, ZVS, 1899, K.Brj.61, Blg. Nr.871-121.

ABİH, ZVS, 1899, Ş.20-15, K.Brj.61, Blg. Nr.10-618.

BOA, BEO, Nr.87/3-36; *BOA*, İDİ, Nr.71407: Arz tezkiresi, 24 Ekim 1893.

BOA, AD, Nr.1285/76; *BOA*, BEO, AMD, Nr.318/195.

BOA, HR. SYS, Nr.256 /2, belge sıra nr.51-53.

BOA, ŞD, Nr. 2123: Arz tezkiresi (9 Eylül 1878).

B. Araştırma ve İnceleme Eserleri

Babuna, Aydın, *Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.

Bandzovic, Saffet, *İseljavanje od Bošnjaka u Tursku*, Sarajevo 2006.

Bojic, Mehmedalija, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Şahinpašić, Sarajevo 2001.

Castellan, Georges, *Balkanların Tarihi*, çev. Ayşegül Yaraman, Milliyet Yayınları, İst.1993.

Emgili, Fahriye, *Yeniden Kurulan Hayatlar: Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (1878-1934)*, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2012,

³³ Musliçler 70 hane kadardır ve Sivas Dendil'den gelerek Adana'ya yerleşmişlerdir.

³⁴ Boşnakların milli çalgısıdır. Kemençeye benzer.

*Resim 1 ve Resim 2 : Ufuk Süslü Arşivi.

- İmamamovic, Mustafa, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo 1997.
- Kapidzic, Hamidija, *Hergovački ustanak 1882. Godine*, Veselin Masleša, Sarajevo 1958.
- Karcic, Fikret, *Bosna-Hersek İslam Hukuku Tarihi*, Koba Yayınları, İstanbul 1994.
- Kolaşin, Hayri, *Muhacirlerin İzinde Boşnakların Trajik Göç Tarihinden Kesitler*, Lotus Yayınevi, Ankara 2004.
- Malcolm, Noel, *Bosnia-A Short History*-, 2.Basım, Pan Boks, London, 2002, s.224; Mustafa İmamamovic, Mustafa, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo 1997.
- Milojkovic, Jelana-Djuric, “Benjamin von Kalay’s Role in Bosne i Hercegovina 1882-1903: Habsburg’s Policies in an Occupied Territory”, *Journal of the North American Society for Serbian Studies*, Vol. 14/2, 2000, s.211-220.
- Özkan, Ayşe, *Bosna-Hersek’in Avusturya Macaristan Tarafından İşgali*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.
- Popovic, A., *L’İslâm Balkanique, Les Musulmans Du Sud-Est Europeen Dans La Periode Post-Ottomane*, İstanbul 2009.
- C. Sözlü Görüşmeler**
- Alattin Tatlı ile Sözlü Görüşme, Adana, 10 Aralık 2009.
- Dursune Elma ile sözlü görüşme, Adana, 16 Nisan 2015.
- Fehmi Arazlı ile Sözlü Görüşme, Adana, 6 Aralık 2009.
- Mustafa Kahramanyol ile Sözlü görüşme, Ankara, 8 Nisan 2015.
- D. Diğer**
- <http://www.aksiyon.com.tr/ibrahim-dogan/adanadaki-kuzey-afrika-514989>, (Erişim 10.04.2015).
- Ufuk Süslü, http://www.igman.tv/cukurovadan-bir-yigit-geci-bosnali-salih-efendi/#.VSaje_mds5o, (Erişim, 9.04.2015).
- <http://www.Socaknews.com/haberler/ozel-haber/gocmenlerin-adana-sevdasi.html>, (Erişim.10.04.2015).
- <http://www.igman.tv/author/ufuksuslu/page/3/#.Vbn1ufl6TIU>, (Erişim 10.04.2015).

I. MEŞRUTİYET MECLİSİNDE ADANA MEBUSLARI VE ADANA

Ahmet OĞUZ*

Özet

Yakın dönem Türk tarihinde I. Meşrutiyet'in ayrı bir önemi vardır. Bunun sebebi de Osmanlı devletinde parlamenter demokrasinin Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesi ile başlamış olmasıdır. 1876 tarihinde ilan edilen Kanun-i Esasi, Osmanlı Devleti'nin içerde ve dışarıda oldukça zor bir dönemine denk gelmektedir. Genç Osmanlılar'ın basın özgürlü istekleriyle başlayan mücadeleleri gittikçe genişleyerek demokrasi mücadelesinin ilk evrelerini meydana getirmiştir. Namık Kemal'in liderliğinde ivme kazanan hareket Mithat Paşa gibi kimi devlet adamlarını da içine alarak giderek genişlemiş ve nihayetinde Şehzade Abdülhamid'in meşrutiyeti ilan edeceği sözünü vermesiyle tahta çıkmasının ardından 23 Aralık 1876 tarihinde Kanun-i Esasi ilan edilmiştir.

Kanun-i Esasi'nin amir hükmü gereğince oluşturulan Meclis-i Ayan, padişah tarafından atanan Meclis-i Mebusan ise Osmanlı Devleti'nin genelinde yapılan seçimlerle oluşturulan heyetten meydana gelmiştir. Meclis-i Mebusan iki dönem olarak faaliyet göstermiştir.

Meclis-i Mebusan'ı oluşturacak mebuslar ise geçici seçim kanunu ile intihab olunmuştur. Ancak zamanın darlığı ve şartların hassasiyeti sebebiyle vilayet ve sancak idare meclislerine seçilen üyelerden de mebus olarak atanmaları uygun görülüyordu. Mebus seçilmek içinde bazı şartlar öne sürülmüştür. Bunlar; devlet işlerinden anlayan, Türkçe bilen yirmi beş yaşını doldurmuş, cinayet ve politika ile ilgili suçlardan mahkûm olmamış, memleketinde yeter derecede emlaki bulunanlar arasından seçilecekti. Mebuslar seçildikleri vilayeti değil tüm Osmanlı vilayetlerini temsil edecekti.

* Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü.
ahmetoguz@nevsehir.edu.tr.

Sonuç

Birinci dönemde Adana'dan iki Müslim bir gayri Müslim mebus, ikinci dönemde iki Müslim mebus seçilmiştir. Ancak bunlar arasında meclis gündemine dâhil olan ve görüş bildiren Kozanlı Çamurdanzade Hoca Mustafa Efendi olmuştur. O, müderris kimliği ile anladığı konularda görüşünü açıklayan, açıklamaları yapıcı, devletten yana tavır alan, kendi ifadesiyle “*dalkavukluk etmeden görevini yapan*” vakur bir mebus olarak hizmet etmiştir.

Meclis konuşmalarında mütevazı davranmış, Avrupa'da ilerlemelerin olduğunu bilen ama batının ahlakının değil ilminin alınması gereğine inanan, “*Avrupa adaleti yerine kendi kitabımıza bakalım.*” Diyerek zaman, zaman şeriatın uygulanmadığından şikâyet eden bir bilim adamı görüntüsü vermiştir.

Mecliste Kanun-i Esasi'nin uygulanması, Osmanlıcılık ilkesinin ön planda tutulması ve meclis içinde demokratik bir usulün oluşumuna katkı veren, misafirperverliğini de ön plana çıkaran başarılı bir mebus olarak Adana'yı temsil etmiştir.

KAYNAKÇALAR

- 1877 Devlet Salnamesi, İstanbul 1328.
- Devereux, Roderich, *The First Ottoman Constitutional Period*, J. Hopkin Press, Baltimore 1963.
- Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC) I*, (Yayına hazırlayan: Hakkı Tarık US), İst. 1939.
- Oğuz, Ahmet, *Birinci Meşrutiyet Kanun-ı Esasi ve Meclis-i Mebusan*, Grafiker yayınları, Ankara 2010.
- Oğuz, Ahmet, *Selanik Vakası*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.
- Ortaylı, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, 4. Baskı, Ank. 2012, s. 419.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, “Tanzimat Dönemi İmâr Meclisleri”, *Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 3, Ocak 1992'den ayrı basım, Ankara 1992, s. 323-332.

İNGİLİZ RAPORLARINA GÖRE 1896 ADANA OLAYLARI

Sabit DUMAN*

Özet

Osmanlı Devleti farklı etnik ve dini inançlara sahip toplumları bünyesinde barındırmaktaydı. Fransız İhtilali'nden sonra Avrupa'da giderek güçlenen milliyetçilik akımı bütün dünyaya yayılmaya başladı. Milliyetçilik akımı en çok imparatorluk sistemine sahip devletlerde etkili olmaktaydı. Osmanlı Devleti yayılmaya başlayan milliyetçilik akımını önlemek için birçok reform yaptıysa da yeterli olmadı. Diğer taraftan İtalya ve Almanya gibi iki milli devletin ortaya çıkması milli akımları popüler yaptı. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hristiyanlar'ın milli devlet kurma isteklerini kamçımlarken Rusya'nın desteğini arkalarına almışlardı. Bu durumdan en fazla memnun olan kesim Ermenilerdi. Rusya'nın desteğini arkalarına alan Ermeniler Osmanlı Devleti'nin birçok kentinde isyan çıkartmaya başladı. Adana şehri de bunlardan biri idi. Osmanlı Devleti Balkanlardaki ayrılıkçı hareketleri bastırmaya çalışırken Doğu'da Ermeni isyanlarından büyük tedirginlik duydu. Kaçınılmaz olarak isyanlara karşı sert önlemler alacaktı. Osmanlı Devletinin aldığı tedbirler Batı basınında Müslümanların Hristiyanları öldürdüğü şeklinde çıkan haberlere sıkça rastlanıyordu. Diğer yandan II. Abdülhamid'e İttihat Terakki Cemiyeti sert bir muhalefet yürütmekte idi. Askeri okullarda, askeri kesim içinde bu cemiyete üye olanlar oldukça fazla idi. Avrupa'da çıkan gazete ve dergiler II. Abdülhamid'in idaresini eleştirmekteydiler. Batı'nın önyargıları bu yayınlarla örtüşmekte idi. Acaba gerçek nasıldı? Resmi raporlarda bu olaylar nasıl ele alınmıştı? Bildirimde bu konu ele alınacaktır. 1896 yılında yaşanan bu olayları İngilizler nasıl yansıdığı açıklanmaya çalışılacaktır. İngilizler Osmanlı Devleti'nde yaşanan olayları nasıl gördükleri raporlarda anlatılanlara göre değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: *Adana, Osmanlı Devleti, II. Abdülhamid, İngiltere, Ermeni*

* Prof. Dr. İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Sonuç

Adana, 1890’larda ekonomik bakımdan bölgenin en önemli merkezlerinden biri haline gelmeye başladı. Demiryolunun geçmesi, Mersin limanı ile Adana, Anadolu’daki diğer merkezler ile bağlantı kurarken limanı ile dünyaya açılıyordu. Kent bu tarihlerde kozmopolit bir yapıya dönmeye başladı. Ancak Ermeni örgütlerinin faaliyetleri, bölgedeki misyoner okullarındaki propaganda Ermeniler üzerinde oldukça etkili olmaya başladı. Bu tarihlerden sonra yavaş yavaş Ermenilerle Türkler arasında çatışma çıkmaya başladı. Araya yabancı devletlerinin girmesi üzerine durum başka şekil aldı. Bunların hükümetten taleplerinin karşılık bulması Ermenileri cesaretlendirdi. Ermeniler Avrupalı devletlerin araya girmesine güvenerek zaman zaman devlete isyan bayrağı açtı. Avrupalı devletler Ermeni meselesini öne sürerek Osmanlı Devletine müdahale ederek bir takım düzenlemeler yaptırdı. Bu durum Ermenileri isyan konusunda cesaretlendirdi. Ancak burada yaşayan Ermeniler genel olarak Osmanlı devletine baş kaldırmadı. Ancak yaşanan olaylar yavaş yavaş Ermenilere karşı güvensizlik tohumlarını ekti. Bu durum 1909 olaylarına zemin hazırladı.

KAYNAKÇALAR

- Correspondence Relative to The Armenian Qustion, Turkey*, No. 2, London, 1896
Correspondence Relative to The Asiatic Provinces of Turkey, London, 1896, No.3
Correspondence Relative to The Armenian Qustion, Turkey, No. 8, London, 1896
Correspondence Relative to The Asiatic Provinces of Turkey, London, No.1, 1898
Diplomatic and Consular Reports, Turkey, London, May 1902
Further Correspondence Respecting the Condition of the Populations in Asiatic Turkey, London, 1892
Further Correspondence Respecting the Asiatic Provinces of Turkey and Evets in Constantinople April 19, 1897
Further Correspondence Respecting the Asiatic Provinces of Turkey and Evets in Constantinople, London, 1897, No.3
 Lynch, H.F.B., “The Armenian Question: Europe or Russia?” *Contemporary Review*, S.69, Jan/June 1896
Osmanlı Belgelerinde Ermeni İsyanları (1895-1896), Ankara, 2008
 Zeidner, F. Robert; “Britain and The Launching of The Armenian Question”, *İnternational Journal of Middle Estaren Studies*, C.7, 1976

ADANA VİLÂYETİ SALNÂMELERİ'NE GÖRE ÇUKUROVA'DA GAYRİMÜSLİMLER

İbrahim BOZKURT*

Sırma HASGÜL**

Özet

Salnâme, Osmanlı Devleti'nde merkezi yönetimin, nezaretlerin, askeri kurumların, vilayetlerin, bazı özel kurum ve kişilerin yıllık olarak çıkardıkları bilgilendirme amaçlı yayınlardır. Kelime etimolojik olarak Farsça, sâl (yıl) ile nâme (yazılı şey, mektup) kelimelerinden türetilmiş olup bugünkü dilimizdeki karşılığı “yıllık”tır.

Osmanlı Devleti'nde ilk resmi sâlnâme, Sadrazam Reşid Paşa'nın öncülüğünde Ahmed Vefik Paşa tarafından hazırlanmış ve 1263 H. (1847 M.) senesinde *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye* adı ile basılmıştır.

Devlet Salnâmelerinin yararı görüldükten sonra vilayet salnâmelerinin de yayınlanmasına karar verilmiştir. Vilayet matbaalarında basılan salnâmeler, içerikleri bakımından yayınlandıkları vilâyetlere göre farklılıklar göstermektedir. İlki 1870 sonuncusu 1902 yılında yayınlanan *Adana Vilayet Salnâmeleri*, 14 defa basılmıştır. Adana Vilâyet Salnâmeleri'nde vilâyetin idarî teşkilâtı, memurları, bölgenin tarihi, eski eserleri, coğrafyası, idarî taksimatı, kazaları, nahiyeleri, kasaba ve köyleri, üretim faaliyetleri, ticaret, eğitim ve nüfusu hakkında bilgiler yer almaktadır.

Vilayet salnamelerinin önemi, sürekli yayın olmasından dolayı bölgeye ilişkin uzun süreli araştırmalarda ve konumuz özelinde nüfusun değişimini de saptamaya olanak tanınmasıdır. Salnamelerdeki demografik verilerin nüfus bilimsel açıdan niteliği ve ayrıştırılması birinden diğerine farklılıklar göstermektedir. Bazı yıllarda sancaklarda veya kazalardaki toplam nüfusun rakamsal gösterimi ile yetinilmiş, bazı yıllarda ise Müslüman, Yahudi, Hristiyan, Rum, Rum Ortodoks,

* Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, ibrboz@mersin.edu.tr.

** Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D. Yüksek Lisans Öğrencisi, sirmahasgul@gmail.com.

takip etmektedir. Vilayetin genelinde Gayrimüslimler içerisinde ise %73,66 ile Ermeniler en kalabalık grubu oluştururken bunu %15,10 ile Rumlar, %6,16 ile Katolikler, %4,78 ile Protestanlar, %0,25 ile Süryaniler ve %0,05 ile ecnebi tebaa olarak tanımlanan grup izlemektedir.

Adana Vilayeti Salnameleri incelendiğinde Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının yerel yönetim birimlerinde aktif olarak görev yaptıkları görülür. Bilindiği üzere Tanzimat'tan sonra meydana gelen gelişmelere bağlı olarak Osmanlı politik-idari hayatında da önemli roller üstlenen Gayrimüslimler, vilayet ve sancak idare meclisleri, belediye meclisleri, vilayet nafia (İnşaat) komisyonu, vilayet İslahhanesi, belediye dairesi, gureba hastanesi, kaza dava meclisleri, vilayette bulunan konsolosluklar, karantina idareleri, vilayet gümrük idareleri, vilayet ticaret mahkemeleri, maarif meclisleri ve maarif komisyonu, polis idaresi ve Duyun-ı Umumiye idaresi gibi yönetim birimlerinde görev almışlardır.

KAYNAKÇALAR

- 1286 H. (1869 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Salnâmesi
 1287 H. (1870 M.), 1289 H. (1872 M.), 1290 H. (1873 M.), 1293 H. (1876 M.), 1294 H. (1877 M.), 1296 H. (1879 M.), 1297 H. (1880 M.), 1308 H. (1891 M.), 1309 H. (1892 M.), 1312 H. (1894 M.), 1318 H. (1900 M.), 1319 H. (1901 M.), 1320 H. (1902 M.) *Tarihli Adana Vilâyeti Salnâmesi*
 Ahmet Zeki İZGÖER, “Osmanlı Salmâmelerinin Şehir Tarihi Bakımından Önemi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, Sayı 6, 2005.
 Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İzmir, 1988.
 Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu ve Mehmet Köçer, *Osmanlı Vilayet Salmâmelerinde Halep*, ORSAM, Ankara, 2012.
 Cevdet Türkay, “Osmanlı İmparatorluğu Devlet Teşkilatından Örnekler, İlk Resmi Salname”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul 1972.
 Enver Ziya Karal, Büyük Osmanlı Tarihi, Cilt III, TTK, Yer Ve Tarih Belirtilmemiş.
 Enver Ziya Karal, Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831, *Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü*, Ankara 1943.
 Hasan Duman, Osmanlı Salmâmeleri ve Nevsalleri Toplu Kataloğu, *Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı*, Ankara 2000.
 İbrahim Bozkurt, Tanzimattan Cumhuriyet'e Mersin Tarihi, *Mersin Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları*, No:1, Mersin, 2012.
 İlber Ortaylı, *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, Hil Yayın, Ankara, 1985.
 İlhan PALALI, “Osmanlı Salmâmeleri ve Tarih Araştırmalarındaki Kaynak Değeri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23, (2010/Ocak-Haziran).
 İslam Ansiklopedisi, “Salmâme”, C. 36, *Türkiye Diyanet Vakfı*, Ankara, 2009.
 Kemal H. Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi, Toplum-Kuramsal Değişim ve Nüfus*, İmge Kitapevi, Ankara, 2002.
 Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
 M. Zeki Pakalın, “Salmâme”, *Tarih Deyimleri Sözlüğü*, C.III, İstanbul 1993.
 Musa Çadircı, Tanzimat döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, TTK, Ankara 1991.
 Nuri Akbayer, “Osmanlı Salmâmeleri”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
 Nuri Akbayer, “Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Devleti Nüfusu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1239
 Vecihi Tönük, *Türkiye'de İdare Teşkilâtı'nın Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu*, Kanaat Basımevi, Ankara, 1945.

ADANA’NIN VALİSİ: SÜLEYMAN BAHİRİ PAŞA (1898-1908)

Yurdal DEMİREL•

Özet

Süleyman Bahri Paşa, 1846 yılında Muş’ta doğmuştur. Muş’un ileri gelen ailelerinden biri olan Alaaddin Paşa sülalesinden Hacı Hurşit Bey’in oğludur. 1898 yılında Vali Hüseyin Hilmi Paşa’dan sonra Adana Valiliğine tayin edilmiştir. Şuray Devlet Tanzimat Dairesinde aza olarak görev yaparken Adana Valiliği’ne tayin edilen Süleyman Bahri Paşa, 1898-1908 yılları arasında on yılı aşkın bir süre bu görevde bulunmuştur.

Süleyman Bahri Paşa, merkezi idareyle olan ikili ilişkilerinin iyi olması dolayısıyla Adana’da önemli hizmetlere imza atmıştır. Yaptıkları ile Adana’nın geçmişten günümüze kadar geçen süre içerisinde idarî tarihinde en önemli isimlerden biri olmayı başarmıştır.

Süleyman Bahri Paşa, Eğitim alanında önemli bir hizmet olarak Hamidiye Sanayi Mektebi’ni açmış, bu mektep sayesinde değişik alanlarda Adana’ya hizmet veren birçok usta yetiştirmiştir. Adana’da değişik imar faaliyeti çalışmalarına da çok büyük önem vermiştir. Seyhan Nehri kıyısında halen hizmet veren Adana Devlet Hastanesi o dönemde Millet Hastanesi adıyla inşa edilip hizmete girmiştir. Millet Bahçesi adıyla bir park düzenlenip halkın kullanımına sunulmuştur. Seyhan Kaymakamlığı olarak hizmet veren ve şehrin sembol yapılarından olan tarihi Vali Konağı ve Kuruköprü Meydanı olarak bilinen meydanın ilk düzenlemesi de Süleyman Bahri Paşa döneminde yapılan imar faaliyetlerindendir.

Anahtar Kelimeler: *Abdülhamit, Maârif, İmar, Adana, Süleyman Bahri Paşa.*

Süleyman Bahri Paşa'nın mülki görev olarak Beyoğlu Mutasarrıflığını müteakiben, Üsküdar Mutasarrıflığı, Priştine Mutasarrıflığı, Denizli Mutasarrıflığı ve Mamuretülaziz Vilayeti Valiliği görevlerinde bulunmuştur. Ayrıca 29 Mart 1896 tarihinden itibaren iki yıla yakın bir süre Şura-yı Devlet Azalığı yapmıştır.

Süleyman Bahri Paşa, 7 Mart 1898 tarihinde Adana Vilayeti Valiliği'ne tayin edilmiştir. 1898-1908 yılları arasında on yıl gibi uzun bir süre bu görevde kalmıştır. Süleyman Bahri Paşa, bu sürede "merkezi idareyle" olan ikili ilişkilerinin iyi olmasından dolayı Adana'da başta imar, eğitim ve sağlık alanında yaptığı çalışmalarla adını şehrin idari tarihine unutulmamak üzere yazdırmıştır.

En uzun süreli görevi olan Adana Valiliği sırasında bu şehri ve bu şehrin insanını çok sevmiş, bu şehirden bir türlü kopamamıştır. Vefat etmeden önce mezar taşına "Adana Valisi" yazılmasını vasiyet etmiştir.

KAYNAKÇALAR

1.Arşiv Kaynakları

1.1.Başbakanlık Osmanlı Arşivi*

1.1.1. Bâbîâli Evrak Odası (BEO)

1.1.2. Dahiliye Nezâreti Evrakı

1.1.2.1. Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemi (DH. MKT.)

1.1.2.2. Dahiliye Sicil-i Ahval Defterleri (DH. SAİD.)

1.1.3. İrade Tasnifi

1.1.3.1. İrade Dâhiliye (İ.DH.)

1.1.3.2. İrade Hariciye (İ.HR.)

1.1.3.3. İrade-i Hususiye (İ. HUS.)

1.1.4. Şura-yı Devlet

1.1.4.1. Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.)

1.1.5. Yıldız Tasnifi

1.1.5.1. Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y.A.RES.)

1.1.5.2. Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.)

1.1.5.3. Yıldız Perakende Evrakı Umumi (Y.PRK.UM.)

2-Gazete ve Mecmualar*

Umur-u Nafia ve Ziraat Mecmuası

3-Salnâmeler

Adana Vilâyeti Salnâmesi, 1318/1900.

....., 1320/1902.

4-Araştırma ve İncelemeler

AKTÜRE, Sevgi, *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi*, Ankara, 1981.

BAYRAKTAR, Hilmi, "Kırım ve Kafkasya'dan Adana Vilayeti'ne Yapılan Göç ve İskânlar (1869–1907)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 22, Konya, 2007. s. 405-435.

.....; "Girit'ten Adana Vilayeti'ne Yapılan Göç ve İskânlar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 172, Ocak-Şubat 2008, s. 129-144.

ÇADIRCI, Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yay., Ankara, 1991,.

....., “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Kadar Ülke Yönetimi”, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s. 209-229.

ERDEM, Sevim, Sultan II. Abdülhamit Devri (1876-1908) Osmanlı Devleti’nde Bayındırlık Faaliyetleri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış Doktora Tezi*, Elazığ, 2010.

GEZİCİ, Aytekin, “Valilerin İbretlik Sonları”, <http://www.adanamedya.com/valilerin-ibretlik-sonlari-51277h.htm> (20/05/2015).

KIRMIZI, Abdulhamit, Abdülhamid’in Valileri: *Osmanlı Vilayet İdaresi*, 1895-1908, Klasik Yay., İstanbul, 2007.

....., *Avlonyalı Ferid Paşa Bir Ömür Devlet*, Klasik Yay., İstanbul, 2014.

TORAMAN, Ömer, Tanzimat’ın Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklarda Uygulanması (1839-1864), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Elazığ, 2010.

YAZICI, Nesimi, “Tanzimat’ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı”, *OTAM*, S.3, Ankara, 1992, s. 333-377.

YAZICI, Nurcan, “Trabzon Örneğinde Tanzimat’tan Cumhuriyet’a Hükümet Konağı Binaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.5, 2008, s. 943-959.

İÇEL SANCAĞI'NIN SANCAK MERKEZİ OLMAK İÇİN ERMENEK VE SİLİFKELİLERİN YAPTIKLARI MÜCADELE

Ahmet Ali GAZEL•

Özet

Karamanoğulları Beyliği'nin ortadan kaldırılmasıyla oluşturulan İçel Sancağı, idarî olarak farklı eyaletlere bağlanmış ve son olarak 1869 yılında Adana Vilayeti'ne bağlanmıştır. 1915 yılında ise müstakil sancak haline dönüştürülmüştür.

İçel Sancağı'nın bu isimle anılan bir merkezi olmadığı için sancak merkezi farklı tarihlerde farklı kazalar olmuştur. 1869'dan önce merkez Ermenek iken bu tarihte sancak Adana Vilayeti'ne bağlanınca vilayet merkezine yakınlığı sebebiyle sancak merkezi Silifke'ye alınmıştır. Ancak bu durum uzun zamandır sancak merkezliğini elinde bulunduran Ermeneklileri rahatsız etmiştir. Yapılan değişiklik Silifkelilerle Ermenekliler arasında 1919 yılına kadar sürecek hukuki ve siyasi bir mücadelenin de başlangıcı olmuştur. Ermenekliler değişik zamanlarda hükümet merkezine verdikleri arzuhalde merkezın tekrar Ermenek'e alınmasını isterken Silifkeliler de birçok ekonomik ve coğrafi faktörü öne sürerek Silifke'de kalmasını istemişlerdir.

Bildiride iki kazanın sancak merkezi olmak için verdikleri mücadele Osmanlı Arşivine dayalı olarak anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *İçel Sancağı, Ermenek, Silifke, Adana*

THE STRUGGLE BETWEEN ERMENEK AND SILIFKE FOR BECOMING THE CAPITAL OF THE SANJAK OF ICEL

Abstract

The Sanjak of İçel, which was founded along with the destruction of Karamanids, was involved in several different principalities administratively and

- Prof. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, agazel@aku.edu.tr

merkeze de nisbeten yakın olan Mut ve Gülnar kazalarıdır. Metinde kullandığımız Şura-yı Devlet belgeleri içinde yer alan bir haritada verilen mesafe cetvelinde Mut Silifke'ye 16, Ermenek'e 18 saat mesafededir. Gülnar ise Ermenek'e 14, Silifke'ye 18 saatlik bir mesafededir. Ancak diğerleri için durum farklıdır. Özellikle bazı kaza ve nahiyeler için Silifke oldukça uzaktır. Örneğin Selinti Nahiyesi Silifke'ye 62 saat, Nevahi Nahiyesi 50 saat, Anamur 40 saat, Ermenek 36 saat mesafededir. Buna karşın Silifke dışındaki kaza ve nahiyeler Ermenek'e daha yakındır. Nevahi Ermenek'e 14, Anamur 16, Selinti 18 saat mesafededir.

Ermenek İlçel'den ayrılarak o gün için tartışmaya geçici bir çözüm bulunmuşsa da coğrafi konum ve şartlardan kaynaklanan problemin Mersin için bugün bile hâlâ devam ettiğini söyleyebiliriz. Örneğin Anamur ilçesi Mersin'e 223 km'dir (Yaklaşık 4 saat) ve bugün için bir il merkezi ile ilçe merkezi arasındaki en uzak mesafedir. Anamur'un yanında diğer ilçelerden Bozyazı'nın Mersin'e uzaklığı 209 km, Aydıncık'ın 170 km, Mut'un 158 km, Gülnar'ın ise 147 km'dir. Günümüzdeki teknolojik gelişmelere rağmen merkeze uzaklığından dolayı Anamur halkı bir çok açıdan mağdur olmaktadır. Bunun tek çaresi Anamur'un il yapılmasıdır.

Kaynakçalar

Arşiv Kaynakları

- 1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi*
- 2- Başkanlık Cumhuriyet Arşivi*

Sürelî Yayınlar

- *Düstur*
- *Resmî Gazete*
- *Salname-i Vilayet-i Adana-1308.*
- *Salname-i Vilayet-i Adana-1309.*

Makale, Tez, Ansiklopedi Maddesi ve Araştırma Eserler

Akandere, Osman, *Konya Vilayeti Salmelerine Göre 1868-1904 Yılları Arasında Konya Sancağı'nın İdari ve Mülki Taksimatı*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1987.

Besim Darkot, "İçel", *İslam Ansiklopedisi*, V/2, s. 928-931.

Çakar, Enver, *17. Yüzyılda Halep Eyaleti ve Türkmenleri*, Elazığ 2006.

Çelik, Şenol, Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı (1500-1584), *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1994.

Çelik, Şenol, "İçel", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXI, s. 450-455.

Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, IX, (Hazırlayanlar: Yücel Dağlı-Seyit Kahraman-Robert Dankoff), İstanbul 2005

Gazel, Ahmet Ali, "Nahiyelikten İlçeliğe Gazipaşa", *Selçukludan Cumhuriyet'e Gazipaşa Sempozyumu* (Gazipaşa, 6-8 Kasım 2008), Antalya 2013, s. 23-42.

Karpat, Kemal, *Osmanlı Nüfusu* (1830-1914), İstanbul 2003.

Köse, Ensar-Atlay, Doğan, *Mut*, İstanbul 2005.

Saraçoğlu, Hüseyin, *Akdeniz Bölgesi*, İstanbul 1989.

Talayhan, Mehmet Ali, *Osmanlı Devlet Salmelerine Göre Adana ve Konya Vilayetlerinin İdari Taksimatı 1851-1910*, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde 2001.

- Belgeler ve numaraları metin içinde verilmiştir.
- Belgeler ve numaraları metin içinde verilmiştir.

OSMANLI DEVLETİ'NDE TİYATRO VE SİNEMANIN YAYGINLAŞMASI: ADANA VİLAYETİ ÖRNEĞİ

Tolga AKAY*

Özet

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa'dan geri kaldığının farkına varmış ve özellikle askeri, idari alanlarda bir batılılaşma sürecine girmiştir. XIX. yüzyılda yoğunlaşan ve Osmanlı modernleşmesi veya yenileşmesi ile tabir edilen süreç, devlet yıkılıncaya kadar devletin, hemen her kurum ve yapısında kendini hissettirmiştir. İdari ve askeri yönden başlayan batılılaşma ekonomik ve en son toplumsal alanlarda etkili olmuş, klasik Osmanlı toplum yapısı önemli değişikliklere uğramıştır.

Batılılaşma hareketinin bir sonucu olarak batı menşeli kültür- sanat örnekleri de öncelikle Avrupa ile irtibatın en fazla olduğu İstanbul, İzmir, Selanik gibi kentlerde icra edilmeye ve halk tarafından takip edilmeye başlanmıştır. Bunların başında da tiyatro ve daha sonra sinema gelmektedir. 1840'lı yıllarda Avrupalı sanatçılar ile Osmanlı Devleti'nde ilk sahnesini açan tiyatro, öncelikle Güllü Agop gibi azınlık sanatçıları daha sonra, batılılaşmanın etkisini hisseden Türk yazar ve sanatçılar tarafından icra edilmeye başlanmıştır. XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'ne giren bir diğer icat olarak sinema, etkileri daha dar olmakla birlikte devletin belli başlı şehirlerinde kısa ve sessiz gösterimlerle Osmanlı seyircisi ile buluşmuştur.

Çalışmamız, batılılaşma süreci çerçevesinde gelişen batı menşeli temaşa sanatlarının Adana Vilayetindeki ilk örneklerini, toplumsal olarak gördüğü karşılığı ve etkileşimi inceleyerek, dönem itibarıyla emekleme dönemindeki tiyatro ve sinemanın Adana Vilayetinde gösterdiği faaliyetleri ortaya koymaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kültür-Sanat, Tiyatro, Sinema, Adana Vilayeti.*

* Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
tolga_z@hotmail.com.

KAYNAKÇALAR**Arşiv Kaynakları ve Gazeteler**

- BOA, A. MKT*, Dosya No: 45, Gömlek No: 53, 15.B.1262.
BOA, A. MKT. MHM, Dosya No: 390, Gömlek No: 80, 09.Ca.1284.
BOA, BEO, Dosya No: 3938, Gömlek No: 295322, 25.N.1329.
BOA, C. MF, Dosya No: 148, Gömlek NO: 7381, 29.Z.1267.
BOA, DH. EUM, VRK, Dosya No: 27, Gömlek No: 64, 6.Ra.1333.
BOA, DH. EUM. 3. Şb, Dosya No: 1, Gömlek No: 24, 26.N.1332.
BOA, DH. H, Dosya No: 37, Gömlek No: 83, 14.N.1330.
BOA, DH. H, Dosya No: 47, Gömlek No:46, 02.M.1331.
BOA, DH. MKT, Dosya No: 2774, Gömlek No: 81, 2.Ra.1327.
BOA, DH. MKT, Dosya No: 537, Gömlek No: 38, 3.R.1320.
BOA, DH. MKT, Dosya No: 676, Gömlek No: 43, 29.Z.1320.
BOA, DH. MKT, Dosya No: 823, Gömlek No: 38, 04.Z.1321.
BOA, DH. SYS, Dosya No: 55, Gömlek No: 47, 11.L.1330.
BOA, DH. UMVM, Dosya o: 92, Gömlek No: 74, 26.Z.1337.
BOA, HR. HMŞ. İŞO, Dosya No: 228, Gömlek No: 48, 10.Ağ.1323.
BOA, HR. MKT, Dosya No: 311, Gömlek N: 94, 07.R.1276.
BOA, İ. MVL, Dosya No: 130, Gömlek No: 3466, 16.M.1265.
BOA, MF. MKT, Dosya No: 1042, Gömlek No: 53, 28.M.1326.
BOA, MF. MKT, Dosya No: 312, Gömlek No: 26, 10.Za.1313.
BOA, ŞD, Dosya No: 31, Gömlek No: 18, 8.C.1329.
BOA, ŞD, Dosya No: 501, Gömlek No: 3, 23.S.1303.
BOA, Y. PRK. AZJ, Dosya No: 46 Gömlek No: 16, 1320.
BOA, ZB, Dosya No: 395, Gömlek No: 36, 18.Ma.1325.
BOA. DH. MKT, Dosya No: 534, Gömlek No: 66, 29.Ra.1320.
 Yeni Adana, S. 553-370. 22 Nisan 1339, s. 4.

Kitap ve Makaleler

- AKYÜZ, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860 – 1923*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995.
 AND, Metin, “Türk Tiyatrosu”, *Türk Ansiklopedisi, M.E.B. Devlet Kitapları*, Milli Eğitim Basımevi, C. 32.
 BAYSAL, Jale Müteferrika’dan Birinci Meşrutiyete Kadar Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, İstanbul 1968.
 ERCİLASUN, Bilge, *Ziya Paşa*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
 KARACABEY, Süreyya, “Gelenekselden Batı’ya Türk Tiyatrosu”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 1995, S. 12, s. 1- 10.
 TEKEREK, Nurhan, *Cumhuriyet Dönemi’nde Adana’da Batı Tarzı Tiyatro Yaşamı (1923 -1990)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.
 TÖRE, Enver, *Meşrutiyet Tiyatrosu*, Duyap Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 1.
 UÇMAN, Abdullah, “Ziya Paşa”, *DİA*, C. 44, s. 475 - 479.
<http://guzelsanatlar.mkutup.gov.tr/mk/>

İNGİLİZ GEZGİN EDWIN JOHN DAVIS'İN SEYAHATNAMESİNE GÖRE XIX. YÜZYILIN SON ÇEYREĞİNDE ADANA VE ÇEVRESİ

Gürsoy ŞAHİN*

Özet

Bu çalışmanın esasını İngiliz gezgin Edwin John Davis (1826-1901)'in 1875 yılında Türkiye'ye gerçekleştirdiği seyahati sırasında ziyaret ettiği Adana ve çevresi ile ilgili izlenimleri oluşturacaktır. İskenderiye'deki İngiliz kurumlarında din adamı olarak görev yapan E. J. Davis, aynı zamanda güzel sanatlarla ilgili mastır derecesine sahiptir. Keza ülkesinde Osmanlı atasözleri ile ilgili bir tercüme eser de yayınlamıştır.

Davis'in seyahatnamesinde daha çok Anadolu'nun güneyi ile ilgili bilgiler, tasvirler ve resimler bulunmaktadır. Onun Türkiye'nin çeşitli yörelerinde incelemelerde bulunmuş entelektüel bir kişi olması ve seyahatnamesinin Adana ve çevresi üzerine yoğunlaşması izlenimlerini daha da önemli kılmaktadır. Çalışmada ayrıca Adana ve çevresi hakkında bilgi veren farklı seyahatnamelerden de istifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Adana, İngiliz, Gezgin, Edwin John Davis, Seyahatname.*

ADANA AND ITS AROUND IN THE LAST QUARTER OF THE XIX CENTURY ACCORDING TO TRAVELBOOK OF BRITISH TRAVELLER EDWIN JOHN DAVIS

Abstract

This study was based on the impressions of British traveller Edwin John Davis (1826- 1901) about Adana and its around during his trip to Turkey in 1875.

* Doç.Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
Afyonkarahisar/Türkiye. e-posta: gsahin@aku.edu.tr

kaynakları yöneticilerin beceriksizliği ve tembelliği yüzünden boşa sarf edilmekte, Türkiye'nin zengin kaynakları ve bunları işletemeyen bir devletin varlığının altı çizilerek kaynakları daha verimli işletecek güçlü bir devletin varlığına ihtiyaç olduğu sezdirilmektedir.

Adana ve çevresinde Müslümanlarla gayrimüslimlerin ilişkilerine de değinen seyyah, Adana'nın nüfusunun önemli kısmının Müslüman olduğunu fakat Hristiyanların da azımsanamayacak bir nüfusa sahip olduğunu altını çizerek şehirdeki Müslüman ve gayrimüslim halkın ve çocukların barış içinde yaşadıklarına da vurgu yapmıştır.

Sonuç olarak Davis'in izlenimleri ayrıntılı, özgün, nesnel ve objektif ifadeler içermekle birlikte Türklere bakış açısı ve değerlendirme biçimi olarak kendisinden önce var olan önyargılardan tamamen sıyrılmış değildir.

KAYNAKÇALAR

Ahmed Lütü Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi*, C. III, Trans. Tamer Erdoğan, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayını, İstanbul 1999.

BAĞIŞ, Ali İhsan, "III. George Döneminde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğundaki Ekonomi Siyaseti 1760-1815", *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*, Başbakanlık yayını, Ankara 1985, s. 43-52.

BAŞKAN, Seyfi, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Resim*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1997.

BİLİCİ, Z. Kenan, "Bir Gezginin Gözüyle 19. Yüzyılda Karaman'daki Anıtlar", *Milli Kültür*, S. 56, (Mart 1987), s. 78-81.

BOWEN, Harold, *Türkiye Hakkında İngiliz Tetkikleri*, İngiliz Kültür Heyeti için Longmans Green an Co. Ltd. London New York Toronto yayını, London 1948.

BROQUIÈRE, Bertrandon De La, *Bertrandon De La Broquière'in Deniz Aşırı Seyahati*, Edt. Ch. Schefer, Sunuş: Semavi Eyice, Çev. İlhan Arda, Eren Yayını, İstanbul 2000, s. 173.

BULUT, Yücel, *Oryantalizmin Eleştirel Kısa Tarihi*, Yöneliş yayını, İstanbul 2002.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yayını, Ankara 1991.

ÇAM, Nusret, "E. J. Davis'in Seyahatnamesine Göre 115 Yıl Önce Anadolu'dan Resimler", *Kültür ve Sanat*, S. 11, (Eylül 1991), s. 50-55.

DAVİS, E. J., *Osmanlı Proverbs and Quaint Sayings*, [Osmanlı Atasözleri ve Hikmetleri], [yayınlayan] Sampson Low, London 1897.

DAVİS, Edwin John, *Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia (Pedias and Trachoea), Isauria, and Parts of Lycaonia and Cappadocia*, [yayınlayan] Edward Stanford, London 1879.

ERSOY, Osman, "Bir İngiliz Konsolosunun 1846 Yılında Erzurum'dan Kars'a Seyahati", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. III, S. 2-3, Ankara 1964, s. 237-249.

HEPPNER, Harald, “Aydınlanma Çağında Batılıların Türk İmajı”, *I. Uluslararası Seyahat-namelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu*, (28.X-1.XI.1985), Eskişehir 1987, s. 107-114.

HOWARD, George William Frederick, *Türk Sularında Seyahat*, Tercüman 1001 Temel Eser nr. 117, Çev. Şevket Serdar Türet, İstanbul 1978.

KABBANİ, Rana, *Avrupa'nın Doğu İmajı*, Çev. Serpil Tuncer, Bağlam Yayını, İst. 1993.

LEWİS, Bernard, “Doğu'ya Giden Bazı İngiliz Seyyahları”, Çev. Esim Erdim-Salih Özbaran, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. II, İzmir 1984, s. 245-264.

MOLTKE, Feldmareşal Helmuth Von, *Türkiye Mektupları*, Çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969.

POOLE, Stanley Lane, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Hatıraları*, Çev. Can Yücel, Tarih Vakfı Yurt Yayını, İstanbul 1999.

RACZYNSKİ, Edward, *1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyâhat*, Tercüman 1001 Temel Eser, Çev. Kemal Turan, İstanbul 1980.

ROBİNS, Kevin, *İmaj Görmenin Kültür ve Politikası*, Çev. Nurçay Türkoğlu, Ayrıntı Yayını, İstanbul 1999.

TODOROVA, Maria, *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek, Imagining the Balkans*, Çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2013.

ÜNLÜ, Selçuk, “Jacob Philipp Falmmeyer ve 19. Asır Osmanlı Türkiye'si”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.16, (Şubat 1982), s. 142-154.

TİCARET MAHKEMESİ KAYITLARINA GÖRE TANZİMAT DÖNEMİNDE ADANA'DA TİCARİ HAYAT

Özlem KARSANDIK YAZICI*

Özet

Avrupa ile artan ticari ilişkilerde bir takım ticari örf ve adetlerin hukuk alanına girmesiyle karma nitelikli davaları çözmekle sorumlu olan kadıların söz konusu örf ve adetleri bilmesi ve takip etmesi oldukça güç olduğundan 1801'de yabancı ve Osmanlı tüccarları arasındaki ticaret davalarına bakmak üzere istisnai bir komisyon oluşturuldu. Tanzimatın ilanıyla birlikte bu komisyon Ticaret Meclisi adıyla, yeni kurulan ticaret nezaretine bağlandı. 1847'de Ticaret Meclisi'nin yapısı yeniden ele alınarak yabancılarla ilgili davalarda yabancı devlet temsilciliklerinin seçtiği yabancı üyelerin de yerlilerle eşit sayıda yer alması esası benimsendi. 1860'da Ticaret Meclisleri mahkemeye dönüştürüldü ve teşkilat yapıları etraflıca düzenlendi. Diğer Tanzimat kurumlarında olduğu gibi Ticaret Mahkemeleri de şehir merkezlerinde yerini aldı.

Bu çerçevede 1860'da oluşturulan Adana Ticaret Mahkemesi'nin teşkilat yapısı emsallerine uygun bir seyir izlemekteydi. Çalışmamızın konusunu Adana Ticaret Mahkemesi'nin teşkilat yapısından çok dava kayıtları oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışmamızda Adana Ticaret Mahkemesi'nin kuruluşu ve teşkilat yapısı çok kısaca değerlendirildi. Ticaret Mahkemesi dava kayıtlarından hareketle tüccarların nasıl hak aradıkları, tüccarlar arasındaki anlaşmazlıklar, bu anlaşmazlıkların mahkemece nasıl çözüldüğü, tüccarların iflas durumları ve ortaklıkları, tüccar sınıfının etnik yapısı, ticarete konu olan ürünler, ticarete söz konusu ödeme şekilleri, yine dava kayıtlarından hareketle ticaretin hangi bölge ile yoğunlaştığı gibi çeşitli konular değerlendirilerek Tanzimat Döneminde Adana'da ticari hayat ortaya konuldu.

Anahtar Kelimeler: *Tanzimat, Ticaret, Dava, Adana, Tüccar*

* Yrd. Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ozlemyazici14@hotmail.com

ürünlerinin özellik de pamuğun teşviki sağlandı.⁶⁰ Nitekim kayıtlarda da pamuğun ticarete konu olan mallar arasında ilk sıralarda yer aldığını göstermektedir.

Bunların dışında kahve, tuz, şeker, pirinç, üzüm, incir de ticarete konu olan mallar arasında yer almaktadır.

Sonuç

19. yüzyılın ortasında konjoktürel yapının gerektirdiği üretim politikası çerçevesinde Osmanlı genelindeki değişimin yansımalarını Adana’da gözlemlemek olanaklıdır. Ticarete konu olan mallar arasında en çok karşımıza çıkan pamuk kuşkusuz bu değişimin sonucudur. Osmanlı genelinde olduğu gibi tüccar sınıfının büyük çoğunluğunu gayrimüslimler oluşturmaktadır. Tüccarlar arasındaki anlaşmazlıklar genellikle “borç” ile ilgilidir. Ortaklılarla ilgili dava kayıtları küçük esnaf yapılarının hakim olduğunu göstermektedir.

Ticaret Mahkemesi kayıtları mahkemelerin yapısının laik bir biçim almasının yanı sıra Avrupa’dan çeviri yoluyla batı kanunlarının⁶¹ uygulamalarının Adana özelinde ticaret mahkemelerinde gerek tüccarların hak arayışları gerekse davaların seyri sürecinde kanun maddelerine yer verilmesi kanun maddelerinin uygulanabilirliğini göstermesi açısından da önemlidir.

KAYNAKÇALAR

Arşiv Kaynakları

BOA, İ.MVL. 461/20763 (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Meclis-i Vâlâ)

BOA, A.MKT. MVL 141/710 (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadâret Mektûbi Kalemi Mühimme Odası)

BOA, HAT 366/20215 (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun)

BOA, HR.SYS 1889/37 (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Siyasi)

Şeri’yye Sicili

79 Nolu Adana Şer’iyye Sicili

Yayınlanmış Arşiv Kaynakları

Salnameler

Adana Vilayet Salnameleri

1287; 1289; 1290; 1293; 1294

Halep Vilayet Salnameleri

1284, 1285

⁶⁰ Donald Quataert, *a.g.e.*, s.91.

⁶¹ 1850 “Ticaret Kanunu”, *Düstur*, c. 1, s.375-445; 1860 “Ticaret Kanunname-i Humayuna Zeyl”, *Düstur*, c. 1, s.445-465 ve 1861 “Usul-u Muhakeme-ı Ticarete Dair Nizamname”, *Düstur*, c.1, s.780-810.

Düştur

Düştur, Tertib 1, c.1

Kitaplar ve Makaleler

Ahmed Reşid, *Hukuk-ı Ticaret, Dördüncü Kitap*, İstanbul 1316.

BİNGÖL, Sedat, “Osmanlı Mahkemelerinde Reform ve Ceride-i Mehakim’deki Üst Mahkeme Kararları”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c.XX, S.I, (Temmuz 2005)

BİNGÖL, Sedat, Tanzimat Devrinde Osmanlı’da Yargı Reformu, *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, Eskişehir 2004.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, “Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Sayı: 13, Ankara 2002, ss.1401-1413.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, *Osmanlı Mahkemeleri*, Arı Sanat, İstanbul 2004.

GÜRMUZAR F. -GÜRMUZAR T., Kanunname-i Ticaret ve Zeyilleri, Ankara 1962.

KARSANDIK, Özlem, Çağdaşlaşma Sürecinde Adana (1839-1876), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012(Yayınlanmamış Doktora Tezi)

KENANOĞLU, Macit, Ticaret Kanunnamesi ve Mecelle Işığında Osmanlı Ticaret Hukuku, Lotus Yayınları, Ankara 2005.

ORTAYLI, İlber, “Devenin Taşıma Maliyeti Eğrisi Üzerine Bir Deneme”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makeleler 1*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004.

ÖNKAL, Ahmet- BOZKURT, Nebi, “Deve”, *İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınevi, C. 9, s.222-226.

QUATAERT, Donald, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2008.

TAHİROĞLU, Bülent “Tanzimat’tan Sonra Kanunlaştırma Hareketleri”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, c.3,ss.588-601.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, “Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat”, *Tanzimat I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları*, İstanbul, 1999, ss.139-209.

ADANA ERMENİ OLAYLARI (1909)

Remzi KILIÇ*

Hüseyin Klavuz**

Özet

Ermeniler, Çukurova bölgesinde, özellikle Toroslar'da bir Kilikya Ermeni Krallığı kurmak için faaliyete geçmişlerdi. Bu iş için yabancı devletlerin desteğinde, Ermeni terör örgütleri silahlanarak Adana, Kozan, Haçın, Feke gibi kentleri kendilerine hedef seçmişlerdi. Osmanlı devletinin git gide zayıfladığını fırsat bilerek, Rusya Çarlığı, Fransa Krallığı ve İngiltere Krallığı'nın tahrik ve katkılarıyla Doğu Anadolu'da olduğu gibi Çukurova sahasında da isyan ve eylemlere yönelmişlerdir.

Ruslar, uzun zamandır Akdeniz'e çıkmak için Ermenileri bu hususta kışkırtmışlar ve Ermeniler de bu duruma gönüllü alet olmuşlardır. Kilikya yabancı devletlerin sömürgecilik emelleri uğruna müdahale edebilecekleri ve kontrol sağlayabilecekleri bir saha idi. 1890'da çıkan Maraş-Zeytun Ermeni isyanı gibi, Ermeniler için benzerini Adana'da da yapacakları bir isyanla Kilikya'da kurmak istedikleri Ermeni Krallığı'na bir başlangıç olacaktı. Türk- Ermeni ilişkileri yüz yıllar boyu müspet bir şekilde devam etmiş iken, sonradan bu ilişkiler ne yazık ki, bozulmuştur. Taşnak ve Hınçak gibi Ermeni terör örgütleri, yabancılardan aldıkları silah ve lojistik destekler ile bölgede faaliyetlerine başlamışlardır.

1909 yılında Adana ve havalisinde cereyan eden Ermeni isyanları ve olayları; yol kesme, karakol basma, sivil insanları katletme, arazide yangın çıkarma, her türlü tedhiş ve terör biçiminde eylemler, her geçen gün sürekli artırılmıştır. Bu bildiri de basın yayın belgeleri başta olmak üzere, tarihi vesikalar çerçevesinde bir sunum gerçekleştirilecektir. Çukurova'da meydana gelen Ermeni olaylarını ve terör faaliyetlerini içeren kaynaklardan ve özellikle Adana'da çıkan mahalli gazeteler, basın bildirilerinden yararlanarak bu dönemde ortaya çıkan olayları

* Prof. Dr. ERÜ Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölüm Başkanı, kilicremzi@gmail.com

** Uzm. Hüseyin Klavuz, Niğde Yavuz Sultan Selim Anadolu Lisesi Öğretmeni.

KAYNAKÇALAR

- Ahmet Rüstem Bey, *Cihan Harbi ve Türk-Ermeni Meselesi*, Çev. Cengiz Aydın, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2001.
- AKÇORA, Ergündüz “Ermeni İsyanlarının Kaynağı”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 2, Şubat 1987.
- AKKUŞ, Turgay, *1909 Adana Olayları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üni., Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2002.
- ARIKOĞLU, Damar, *Hatıralarım*, Yayınlayan, Alev Dikici, Adana, 2000.
- ASAF, Mehmet, *1909 Adana Olayları ve Anılarım*, Çev. İsmet Parmaksızoğlu, TTK. Yay., Ankara, 1982.
- BAYINDIR, Seda, *Adana Ermeni İsyanı (1909)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üni., Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1997.
- BOYKOY, Seher, “II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Meclislerinde Ermeni Milletvekilleri ve Faaliyetleri (1908-1912)”, *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*, C.IV, ERÜ. Yay., Kayseri, 2007.
- ÇAYCI, Abdurrahman, *Türk-Ermeni İlişkileri ve Gerçekler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.
- ÇELİK, Kemal, *Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi (1918-1922)*, TTK. Basımevi, Ankara, 1999.
- DEMİRCİ, H. Aliyar, “İkinci Meşrutiyet I. ve II. Yasama Döneminde (1908-1912) Osmanlı Ayan Meclisi’nin Ermeni Üyeleri ve Faaliyetleri”, *Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri*, C. I, ASAM Yay., Ankara, 2003, s. 311.
- DELİORMAN, Altan, *Türklerle Karşı Ermeni Komitacıları*, 3. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980.
- DEMİRYÜREK, Mehmet, “Ermeni Olayları ve Kıbrıs (1888-1912)”, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, S. 20-21, Kış 2005, İlkbahar 2006, ss. 117.
- ENER, Kasım, *Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış*, İstanbul, 1986.
- _____, *Adana Tarihine ve Tarımına Dair Araştırmalar*, İstanbul, 1978.
- EYİCİL, Ahmet, “Çukurova ve Maraş’ta Fransız İşgali ve Ermeni Mezalimi”, *Kahramanmaraş’ta Ermeni Sorunu Sempozyumu*, Kahramanmaraş, 2002.
- GAZİGİRAY, Alper, *Osmanlılardan Günümüze Kadar Vesikalarla Ermeni Terörünün Kaynakları*, Gözen Yay., İstanbul, 1982.
- GÖKTEPE, Cihat, “Osmanlı Dönemi ve Sonrası Kıbrıs’ta Türk-Ermeni Münasebetleri”, *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*, C.I, ERÜ. Yay., Kayseri 2007.
- GÜLER, Ali, *Osmanlılardan Cumhuriyete Azınlıklar*, Tamga Yayınları, Ankara, 2000.
- HATİPOĞLU, Süleyman, “1909 Adana Ermeni Olayları”, *Kahramanmaraş’ta Ermeni Sorunu Sempozyumu*, KSİ.Üni., Yayınları, Kahramanmaraş, 2002.
- KESKİN, Mustafa, “Milli Mücadele’ye Başlarken Anadolu’nun Demografik Yapısı”, *ERÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.3, Kayseri, 1989.
- KLAVUZ, Hüseyin, *Türk Basınında Adana Ermeni Olayları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2007, Niğde.
- MC CARTHY, Justin, “Osmanlı Ermeni Nüfusu”, *Osmanlı’nın Son Dönemlerinde Ermeniler*, Edit. TürkayaAtaöv, Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002.
- NAZIM, Hüseyin Paşa, *Ermeni Olayları Tarihi*, C. I, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, Yayın No. 15, Ankara, 1994.
- ŞERİF, Ahmet Şerif, *Anadolu’da Tanin*, Kavram Yay., İstanbul, 1977.
- SARAY, Mehmet, *Ermenistan ve Türk-Ermeni İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005.
- ONAR, Mustafa, *Haçin Dosyası*, Önder Matbaası, Adana, 1984.

- ÖZKUL, Ali Eftal, “XVIII. Yüzyıl Kıbrıs Ermenilerinin Sosyo Ekonomik Durumları”, *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*, C.I, ERÜ. Yay., Kayseri, 2007.
- POŞ, Abdullah, “XIX. Yüzyılın Sonlarında Tarsus’ta Türk-Ermeni İlişkileri”, *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*, C. I, ERÜ. Yay.,Kayseri, 2007.
- SONYEL, Salahi R., “İngiliz Gizli Belgelerine Göre Adana’da Vukû Bulan Türk Ermeni Olayları (Temmuz 1908-Aralık 1909)”, *Belleten*, C. LI, S. 201, Aralık, 1987.
- SÜSLÜ, Azmi, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Sistem Ofset, İstanbul, 1990.
- ŞEREF, Abdurrahman, *Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi*, Haz. BayramKodaman-Mehmet Ali Ünal, TTK. Yay., Ankara, 1996.
- ŞERİF, Ahmet Şerif, *Anadolu’da Tanin*, Kavram Yay., İstanbul, 1977.
- TENGİRŞEK, Yusuf Kemal, *Vatan Hizmetinde*, 2. Baskı, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001.
- TOROS, Taha, *Ali Münif Bey’in Hatıraları*, İsisYayınları, İstanbul, 1996.
- _____, *Kurtuluş Savaşında Çukurova*, Kültür Bak., Yay., Ankara, 2001.
- URAL, Gültekin, *Ermeni Dosyası*, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998.
- URAS, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1976.
- YURTSEVER, Cezmi, *Anaların Gözyaşları*, ÇSAM Yay., Adana, 2005.
- _____, *Çukurova Tarihi*, Çukurovalı Yay.,Adana, 2006.
- _____, *Ermeni Terör Merkezi Kilikya Kilisesi*, Çukurova Tarihi Araştırmaları Serisi:2, Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 1983.

1909 ADANA OLAYLARI SONRASINDA BÖLGEYE YAPILAN YARDIMLAR

Ahmet GÜNDÜZ*

Özet

Nisan 1909'da Adana'da başlayıp kısa sürede Mersin, Tarsus, Dört Yol, Cebel-i Bereket, Maraş ve Antakya gibi geniş bir alana yayılan olaylar bazı yerlerde 15 günden fazla sürdü. Hükümet olayları bastırmakta zorlanınca çareyi sıkıyönetim (örfi idare) ilan etmekte buldu. Alınan tedbirler neticesinde olaylar önlenmiş oldu. Ancak, bu olaylar bölgede büyük maddi ve manevi kayıplara yol açtı. Olayların durulmasından sonra, sıra yaraların sarılmasına gelmiştir.

Bu maksatla, bölgeye doktor ve tıbbi yardım ulaştırılmaya çalışılmıştır. Bölgenin acil yardıma muhtaç olduğunun ilgili birimlerce hükûmete bildirilmesi üzerine, konu Meclis-i Mebusan'da ele alınmış ve olaylarda zarar gören veya geçimini sağlamakta sıkıntı yaşayan vatandaşlara çeşitli yardımlar yapılmıştır. Bu yardımlardan ilki 21 Nisan 1325 tarihinde yapılmış olup, 30 bin lira ayrılmıştır. Bu para, iğtişâş olayında zarar gören vatandaşların barınma, yiyecek, giyecek ve tedavi masrafları için harcanacaktır.

Adana olaylarının boyutu bölgeye gönderilen heyetin sunduğu rapor neticesinde daha iyi anlaşılmıştır. Böylece, 7 Temmuz 1325 (20 Temmuz 1909) tarihli kanun tasarısı ile daha önce verilen 30 bin liraya ek olarak 100 bin liralık bir yardım gündeme alınarak kabul edilmiş ve Maliye Nezareti'nin 27 Ağustos 1909 tarihli telgrafnamesi ile Adana Bank-ı Osmani Şubesi'ne 100 bin liralık tahsisat havale edilmiştir. Bu tahsisat ile yanmış olan mabet, mektep, medrese ve evler yeniden inşa edilecek ve açıkta kalan felaketzedelerin iskânı ve muhtaçların iâşe ve refahı sağlanmaya çalışılacaktır.

Bu meblağın hakkaniyetli bir şekilde tevzi ve taksimi için; İngiltere'nin sabık Adana Konsolos vekili Mister Cafî, vilayet sabık tahrirat müdürü Hakkı

* Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Adana şehrinde bu usul çerçevesinde çalışan komisyon, 24 mahallede 500 hane için gerekli olan parayı temin etmiş ve tamamlanmasını sağlamıştır. Böylece Adana ve Ceyhan kazalarında inşa edilmemiş hiçbir hane bırakılmamış ve köylüler huzur ile yeniden ihya olunan hanelerinde hayatlarını sürdürmüşlerdir.

Sonuç

1909 Adana olayları bölgede maddi ve manevi büyük yıkımlara yol açmıştır. Birçok insan hayatını kaybettiği gibi, önemli sayıda nüfus ta göç etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca, pek çok hane, medrese, mektep, mescit ve kilise tahrip olmuştur.

Yaraların sarılıp, huzur ve sükûnetin tesisi için Meclis-i Mebusan derhal harekete geçmiş ve bölgeye heyetler gönderilerek yerinde teftişler yapılmıştır. Teftiş heyetinin gönderdiği raporlar dikkate alınarak, ekonomik imkânlar çerçevesinde değişik tarihlerde ödenekler tahsis edilmiştir.

Nitekim 20 Temmuz 1909 tarihli kanun tasarısı ile daha önce verilen 30 bin liraya ek olarak 100 bin liralık bir yardım yapılması kabul edilmiş ve bu tutar Maliye Nezareti'nin 9 Eylül 1909 tarihli telgrafnamesi ile Adana Bank-ı Osmani Şubesi'ne havale edilmiştir.

Bu meblağın hakkaniyetli ve en seri şekilde tevzi ve taksimi için; Adana Valisi Cemal Bey'in başkanlığında “*Adana Vilayeti İnşaat ve İnat Komisyonları Heyet-i İdaresi*” oluşturulmuştur. Ayrıca “*Adana Vilayeti İnşaat ve İnat Komisyonları Heyet-i Maliyesi*” adıyla hususi bir mali komisyon oluşturulmuştur. İlaveten muhtelif kazalar için birer “*İnşaat Komisyonu*” ve genel iâşe işlerini görmek üzere “*İşgal ve İane Komisyonu*” adıyla Adana'da bir komisyon kurulmuştur.

Her bir kaza için oluşturulan *İnşaat Komisyonları*, görev alanlarındaki kazalarda Adana olayları dolayısıyla mağdur olan insanları tespit ederek, eldeki imkânlar çerçevesinde mağduriyetlerini gidermeye çalışmış ve böylece yüzlere binanın inşası ve tamiri sağlandığı gibi, birçok yetim çocuk ve dul kadının ihtiyaçları giderilmiştir. Nihayet, iğtişâş dolayısıyla yurtlarını terk ederek başka yerlere göç edenler de yurtlarına geri getirilmişlerdir.

KAYNAKÇALAR

Adana Vilâyeti İnşâat ve İ'ânât Komisyonları Hey'et-i Mâliyesi'nin Raporu, Tanin Matbaası, İstanbul 1327.

Nejla Günay, “1909 Adana Olaylarından Sonra Yapılan Yardım Çalışmaları”, *Gazi Akademik Bakış* 113, C. 2, S. 4, Yaz 2009.

Oğuzhan Öztürk, *1909 Adana Ermeni İsyanı ve Meclis-i Mebusan'da Görüşülmesi*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2004.

1909 ADANA OLAYLARININ YABANCI BASINDAKİ YANSIMALARI

İsa KALAYCI*
Caner AYDEYER**

Özet

XVII. yüzyıldan itibaren dünyada cereyan eden siyasi, içtimai, iktisadi ve teknolojik gelişmeler, devlet, hükümet ve toplum yapısında radikal değişikliklere yol açmıştır. Bilhassa Aydınlanma Çağı ve Sanayi Devrimi'nin akabinde gelişen Fransız İhtilali, sömürgecilik faaliyetlerine ivme kazandırmıştır. Avrupa'nın güçlü devletlerinin izledikleri yayılcılık politikaları ve bunun bir aracı olan himayecilik refleksleri, Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslim anasırın bağımsızlık fikrinin depreşmesine neden olmuştur. Üç kıtada toprakları bulunan ve demografik açıdan homojen bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti, farklı etnisitedeki milletlerin bağımsızlık istekleriyle karşı karşıya kalmıştır.

Ermeniler de Osmanlı Devleti'nden ayrılarak kendi devletlerini kurma hevesine kapılmıştır. Ermeni milliyetçiliğinin canlanmasında Düvel-i Muazzama'nın rolü büyük olmuştur. Nitekim yabancı devletlerden de destek bulan Ermeniler, 1874 yılında tedhiş faaliyetlerine başlayarak, farklı tarihlerde Anadolu'nun değişik yerlerinde isyanlar çıkarmışlardır. Bu isyanların en dikkat çekenlerinden biri de 1909 yılının Nisan ayında zuhur eden ve resmi literatüre “1909 Adana Olayları” olarak geçen hadiselerdir.

Bu bildiride; Nisan 1909'daki Adana Olaylarının iç yüzü, dönemin önde gelen basın organlarında yer alan haberler doğrultusunda açıklanmaya çalışılmıştır. Bilhassa “The Times”, “TheGuardian”, “Washington Post” ve “The New York Times” gibi Ermeni meselesine özel ilgi duyan gazetelerin makalelerine yer veril-

* Yrd. Doç. Dr., MKÜ FEF Tarih Bölümü, e-mail: isakalayci@mku.edu.tr.

** Arş. Gör., MKÜ FEF Tarih Bölümü, e-mail: caydeyer36@gmail.com.

KAYNAKÇALAR

1. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı 273/157 Adana Vilayetinden gelen yazı, 20 Nisan 1321 tarihli belge

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Mektubu Kalemi, 2824/17, Kilikya Katogikosu Sahak Efendi'nin Dahiliye Nezareti'ne çektiği, 9 Mayıs 325 tarihli telgraf

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Ali Evrak Odası, 3681 / 276042, Harbiye Nezareti'ne gelen yazı, 14 Kanun-u Evvel 325 tarihli belge

Ömer Lütfi Bey Özel Arşivi (Kısmen Abdurrahman Kütük tarafından yayımlanmıştır.)

2. Tetkik Eserler

Ahmet Cevdet Paşa, Mârûzât, Yay. Haz., Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980
Asaf Mehmet, 1909 Adana Olayları ve Hatıralarım. (Haz.: İsmet Parmaksız), TTK., Ank. 1982

Bayındır Seda, *Adana Ermeni İsyanı 1909*, (Marmara Ün. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans

Cemal Paşa, *Hatırat*, (Yay. Haz. Metin Martı), Arma Yayınları, İstanbul 1996

Çamurdan Ahmet Cevdet, *Kozan'ı Tanıyalım*, 1973, Ankara. Tezi), İstanbul, 1997

Gürün Kamuran, *Ermeni Dosyası*, TTK, Ankara 1983.

Kaplan H. İbrahim; *Salnamelere Göre Adana*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 1999.

Karacakaya Recep, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi*, Toplumsal dönüş yayınları, İst. 2005.

Kevorkyan, R.H., La Cilicie (1909–1921), Revue D'Histoire Armenienne Contemporaine Tome III. 1999, www.imprescriptible.

Kütük Abdurrahman; *Milli Mücadele'de Kozan*, Ekrem Matbaası, Adana 2011

Lambert, Miss Rose; Hadjin And Armenian Massacres, New York Chicago Toronto Fleming H. Revell Company, Londonand Edinburgh 1911.

Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, Yay. Haz.: Bayram Kodaman- Mehmet Ali Ünal, TTK., Ankara 1996.

Şefik Ahmet, *Anadolu'da Tanin*, (Y.H. Mehmet Çetin Börekçi), TTK. Ankara 1999.

Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 112, Ankara 2010.

Özoğuz Esat, *Adana'nın Kurtuluş Mücadelesi Hatıraları*, İstanbul 1934.

William Chambers, *Yolculuk*, Londra 1928.

Yurtsever Cezmi, *Kadirli Tarihi*, Ekrem Matbaası, Adana 2008.

3. Kaynak Kişiler

Ali Coşkunoglu, 1945 doğumlu. Kozan'ın Aslanpaşa Mahallesi'nden. Görüşme tarihi: 12.06.2009

Tunç Teber Torosdağı, 1968 doğumlu. Ankara. Dedesinden naklen. Görüşme tarihi: 17 Nisan 2009.

1909 ADANA OLAYLARI'NIN KOZAN SANCAĞINA YANSIMALARI

Abdurrahman KÜTÜK*

Özet

31 Mart Ayaklanmasından bir gün sonra 14 Nisan 1909'da patlak veren Adana Olayları kısa süre içinde vilayet dâhiline yayılmış, devlet idarecileri bu çapta büyük bir etnik çatışmayı engelleyememiştir. Bu asayişsizliği fırsat bilen bazı yağmacılar da Türk ve Ermeni mallarını yağmalamışlardır. Adana vilayeti dâhindeki çok kanlı çatışmaların yaşandığı olaylarda yaklaşık 10.000 ila 20.000 arası insan katledildi. Ancak Adana Vilayetine bağlı Kozan Sancağı bu olaylardan en az etkilenen sancak olarak görülmektedir.

Olayların yoğun olarak yaşandığı tarihte Kozan Sancağı Haçin Kazasındaki hadiseler Kaymakam Vekili Yüzbaşı Ömer Lütfi Bey'in sağduyulu çalışmalarıyla büyümeden önlenmiştir. Hatta Ömer Lütfi Bey'in oğlu Ermeni kurşunu ile yaralanıp arkasından ölmesi bile Ömer Lütfi Bey'in sağduyusunu kaybettirmemiş, olaylar yaygınlaşmadan kontrol altına alınmıştır.

Yine Kozan Sancağı içindeki Kars (Kadirli) kazası müftüsü'nün halkı teskin ederek Ermenileri de taşkınlık yapmalarını engelleyerek ilçede önemli bir olayın meydana gelmesini engellemiştir.

1909 Adana olaylarının belki de en dikkate değer hadisesi sancak merkezi Sis (Kozan) da meydana gelmiştir. Sancak merkezinde yaşayan Türk Görevliler, Türk ve Ermeni halkları ile birlikte hareket ederek şehri dışarıdan gelen yağmacılara karşı beraber savunmuşlar yağmacılar şehre sokmayarak önemli hadiselerin çıkmasını engellemişlerdir.

Sonuç olarak 1909 Adana Olayları diğer bütün sancaklarda bir iç çatışmaya dönüşürken Kozan Sancağı dâhilinde Türk- Ermeni ilişkilerini önemli derecede

* Öğr. Elemanı, Çukurova Üniversitesi Kozan Meslek Yüksekokulu, akutuk@cu.edu.tr

KAYNAKÇALAR

1. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı 273/157 Adana Vilayetinden gelen yazı, 20 Nisan 1321 tarihli belge

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Mektubu Kalemi, 2824/17, Kilikya Katogikosu Sahak Efendi'nin Dahiliye Nezareti'ne çektiği, 9 Mayıs 325 tarihli telgraf

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Ali Evrak Odası, 3681 / 276042, Harbiye Nezareti'ne gelen yazı, 14 Kanun-u Evvel 325 tarihli belge

Ömer Lütfi Bey Özel Arşivi (Kısmen Abdurrahman Kütük tarafından yayımlanmıştır.)

2. Tetkik Eserler

Ahmet Cevdet Paşa, Mârûzât, Yay. Haz., Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980
Asaf Mehmet, 1909 Adana Olayları ve Hatıralarım. (Haz.: İsmet Parmaksız), TTK., Ank. 1982

Bayındır Seda, *Adana Ermeni İsyanı 1909*, (Marmara Ün. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans

Cemal Paşa, *Hatırat*, (Yay. Haz. Metin Martı), Arma Yayınları, İstanbul 1996

Çamurdan Ahmet Cevdet, *Kozan'ı Tanıyalım*, 1973, Ankara. Tezi), İstanbul, 1997

Gürün Kamuran, *Ermeni Dosyası*, TTK, Ankara 1983.

Kaplan H. İbrahim; *Salnamelere Göre Adana*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 1999.

Karacakaya Recep, *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi*, Toplumsal dönüş yayınları, İst. 2005.

Kevorkyan, R.H., La Cilicie (1909–1921), Revue D'Histoire Armenienne Contemporaine Tome III. 1999, www.imprescriptible.

Kütük Abdurrahman; *Milli Mücadele'de Kozan*, Ekrem Matbaası, Adana 2011

Lambert, Miss Rose; Hadjin And Armenian Massacres, New York Chicago Toronto Fleming H. Revell Company, Londonand Edinburgh 1911.

Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, Yay. Haz.: Bayram Kodaman- Mehmet Ali Ünal, TTK., Ankara 1996.

Şefik Ahmet, *Anadolu'da Tanin*, (Y.H. Mehmet Çetin Börekçi), TTK. Ankara 1999.

Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 112, Ankara 2010.

Özoğuz Esat, *Adana'nın Kurtuluş Mücadelesi Hatıraları*, İstanbul 1934.

William Chambers, *Yolculuk*, Londra 1928.

Yurtsever Cezmi, *Kadirli Tarihi*, Ekrem Matbaası, Adana 2008.

3. Kaynak Kişiler

Ali Coşkunoglu, 1945 doğumlu. Kozan'ın Aslanpaşa Mahallesi'nden. Görüşme tarihi: 12.06.2009

Tunç Teber Torosdağı, 1968 doğumlu. Ankara. Dedesinden naklen. Görüşme tarihi: 17 Nisan 2009.

MALİYE NAZIRI CAVID BEY'İN ANILARINDA ADANA VE ÇUKUROVA ÇİFTLİKLERİ

Hasan BABACAN*

Özet

Adana ve yöresi XIX. yüzyıl başlarından itibaren önemli bir tarım ticaret ve sanayi merkezi olmaya başlamıştır. Batılı devletler ve yabancı sermayeli şirketler Çukurova bölgesindeki tarım arazileri ve devlete ait çiftliklerin işletilmesi ile ilgilenmeye başlamışlardır.

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihatçıların Maliye Nazırı olan Cavid Bey, günlüklerinde Yabancı ülke ve şirket yetkilileriyle bölgedeki arazilerin ve çiftliklerin işletme haklarının devri konusunda yapılan müzakerelerden uzun uzadıya bahsetmektedir.

Çalışmamızda, Cavid Bey'in günlükleri esas alınarak Adana ve Çukurova Çiftliklerinin durumu hakkında bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: *Cavid Bey, Adana, Çukurova Çiftlikleri, tarım,*

Abstract

Adana and its territory became an important agriculture and trade centre from the beginning of the 19th century. Western countries and foreign companies began to be interested in the agricultural lands, and also the farms which belonged to the state, with in the Çukurova Region. After the Declaration Of 2nd Constitutional Monarchy, the Unionist Finance Minister, Cavid Bey, told about the negotiations with the foreign countries and the foreign companies about the transfer of operating rights of the lands and the farms in the region.

* Prof. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, drhasanbabacan@gmail.com

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E ADANA TARIM İŞÇİLERİ

Cevdet KIRPIK*

Özet

Adana'da tarım işçiliğine ihtiyaç duyulmasına, XIX. yüzyılda pamuk ekiminin yaygınlaşması büyük katkı sağladı. Çeşitli aksamalar olsa da pamuğun 1980'li yılların sonuna kadar Çukurova'nın para getiren başat ürünü olması, tarım işçilerini sürekli gündemde tuttu.

Pamuk, İngiltere'de başlayan Sanayi İnkılâbının lokomotif ürünüydü. Çünkü üretimde insan ve hayvan gücünden makine gücüne geçişte gelişen ilk sektör tekstil sanayi olmuştu. Bu nedenle XIX. yüzyılda pamuğa daha fazla ihtiyaç duyulmuş, sömürgecilik yarışında bu ürünün yetiştirildiği yerleri ele geçirmek yahut elde tutmak önemli hale gelmişti. Çukurova uygun iklimi ve verimli toprağı ile pamuk yetiştirmeye elverişli bir sahaydı.

Pamuk ziraatı, kısmi makineleşme nedeniyle diğer birçok ürünün aksine emek yoğun bir işti. Ekim sonrasında çapalanması ve hele de hasadı için insan gücüne ihtiyaç duyuluyordu. Pamuk ziraatına amele tedariki için öncelikle bölge insanı yerleşik hayata geçirmeye çalışıldı. Ancak bunda beklenen başarı sağlanamadı. Öte yandan bataklıkların kurutulması ile ekim alanlarındaki artış daha çok işçiye ihtiyaç duyulmasına neden oldu. Bu durumda bölge dışından işçi temini zaruri hale geldi. XIX. yüzyılın ikinci yarısından 1980'lerin sonuna kadar yani yüzyıldan uzun bir süre boyunca bölgeye mevsimlik işçi göçü yaşandı. Göç, üreticilerin kendi çabaları ile teşvik edildiği gibi devlet görevlileri de bu konuda büyük çaba sarf ettiler.

* Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, Melikgazi/Kayseri,
e-posta: cevdetk@erciyes.edu.tr

hakkını önemsemiş, işçinin hakkının daha alınmaması teri kurumadan verilmesi gerektiği şeklinde ilkeler getirmiş, sözleşmeyi ise serbest bırakmıştı. Geleneksel olarak devlet haksızlık, zulüm ve şikâyet varsa müdahale etmekte aksi halde işleyişe karışmamaktaydı. Oysa Batı'da Sanayi İnkılabıyla birlikte çalışma süreleri uzun uzadıya tartışılmış ve nihayet sekiz saatlik çalışma süresi bir çok sektörde uygulanmaya başlanmıştı. Çukurova'daki tarım alanlarında mevsim gereği bahar ve güz döneminde daha kısa süreli çalışılırken yaz döneminde süre uzamakta; bu durum ücretlere de yansımaktaydı.

Tarımda makine kullanımının zamanla yaygınlaşması işçiye duyulan ihtiyacı azaltsa da tamamen bitiremedi. Çünkü makinelerin birçoğu öncelikle ekim amaçlı olarak kullanıldı. Hububat üretiminde makine kullanımı geniş arazilerde işçiye olan ihtiyacı minimum düzeye düşürürken pamuk ziraatında aynı etkiyi gösteremedi. Çapanın ve toplanmanın elle yapılması bu alandaki işçiliği daha uzun süre canlı tuttu. Çukurova'da tarım işçiliği ürün çeşidi, modern tarım usullerinin gelişmesi ve mekanik tarımın yaygınlaşması gibi hususlarla bağlantılı olarak ve değişerek günümüze kadar geldi.

KAYNAKÇALAR

Arşiv Belgeleri

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

A.MKT. MHM: Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı.

Y. PRK. UM: Yıldız Perakende Evrakı Umumi.

DH. MKT: Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi,

DH. İD: Dâhiliye Nezareti İdare Evrakı

DH. TMIK. M: Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu.

DH. EUM. MTK: Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti Evr.

DH. İ.UM: Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı.

DH.MKT: Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi.

ŞD: Şura-yı Devlet.

DH.MKT: Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi.

DH. İ.UM: Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı.

Kitap ve Makaleler

Beyoğlu, Süleyman, "Ermeniler Amele Taburlarında", *Yeni Türkiye*, sayı:60, 2014.

Bozkurt, Nebi, "Pamuk", *TDVİA*, 2007.

Halaçoğlu, Yusuf, "Adana", *TDVİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)*, cilt: 1988.

Hilmi (Uran), *Adana Ziraat Amelesi*, 1341 (1925), Ankara, 1939.

Kırpık, Cevdet, *Osmanlı Devleti'nde İşçiler ve İşçi Hareketleri (1876-1914)*, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Isparta, 2004.

Kurt, Yılmaz, "Sis Sancağı (Kozan-Feke) Mufassal Tahrir Defteri Tanıtımı ve Değerlendirilmesi II: Ekonomik Yapı", *OTAM* 2, 1991.

Osmanlı Sanayii 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistiki, Haz.: A. Gündüz Ökçün, Ank., 2000.

Quataert, Donald, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, İstanbul, 1999.

Salname-i Vilayet-i Adana, 1312.

Toprak, Zafer, "20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Çukurova'da Emek ve Sermaye", *Toplumsal Tarih*, sayı: 191, Kasım 2009.

Toprak, Zafer, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Adana'da Amele Buhranı ve Amele Talimatnamesi," *Toplumsal Tarih*, sayı:41, Mayıs 1997.

Yaşar, Okan, "1913 ve 1915 Yılları Sanayi Sayımı İstatistiklerine Göre Osmanlı Devleti'nde Tarıma Dayalı Sanayiler," *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı:40, İstanbul, 2003.

1903 YEMEN İSYANININ BASTIRILMASINDA ADANA REDİF TABURU

Cengiz ÇAKALOĞLU*

Yemen'in Durumuna Genel Bakış

Arabistan yarımadasının güneyinde yer alan Yemen, batıda Kızıldeniz, güneyde Aden körfezine bakar. Doğusunda Hadramut, kuzeyinde ise Asir bölgesi bulunur.¹ Yemen, stratejik, jeopolitik ve ticarî bakımdan büyük bir ehemmiyet taşır. Babülmendep boğazı, Perim adası ve Cibuti bu coğrafyanın önemini bir kat daha artırdığı gibi, Kızıldeniz'e geçişin kontrol altına alınmasını sağlar.²

Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılında Mısır'ı fethi üzerine Yemen'de hutbe, Osmanlı padişahı adına okunmaya başlamış ise de burasının Osmanlı topraklarına katılması Hadım Süleyman Paşa'nın 1538 yılındaki Hint Seferi vesilesiyle Kanuni Sultan Süleyman döneminde olmuştur. Yemen'deki bu ilk Osmanlı hâkimiyeti 1635 tarihine kadar sürdü ve bu tarihten itibaren yönetim imamların eline geçti. 1635'ten 1849'a kadar geçen süre içerisinde, Yemen halkı arasında sürekli iç savaşlar olmuş ve binlerce kişi öldürülmüştür.³

1840'tan itibaren bölge EbûAriş şeriflerinden Şerif Hüseyin bin Ali tarafından idare edilmiştir. Fakat aile içi geçimsizlikler sonucu San'a'daki İmam Muhammed Yahya, Tehame'ye inerek Hudeyde hariç bütün bölgeyi ele geçirmiş, Şerif Hüseyin'i esir almıştır. Bu sırada Hudeyde'de bulunan Şerif Hüseyin'in yeğeni Şerif Hasan'ın müdahalesi üzerine İmam Muhammed Yahya tekrar San'a'ya çekilmek zorunda kalmıştır. Yemen'in bu karışık durumunda İngilizler Osmanlı Devleti'nden, Aden'e bir kömür deposu yapma iznini almışlardır. Bu izin, daha sonra İngilizlerin bölgede

* Yrd. Doç. Dr. CBÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ İhsan Süreyya Sırma, *Osmanlı Devletinin Yıkılışında Yemen İsyancıları*, İstanbul 1994, s. 21.

² Zekerîya Türkmen, "Mustafa Kemal Yemen'de; Seyyid İdris İsyanının Bastırılmasında Rolü ve Etkinliği", *Askerî Tarih Bülteni*, sayı: 40, 21 Şubat 1996, s. 95.

³ İ. S. Sırma, *a.g.e.*, s. 48, Nesim Yazıcı, "*Yemen Basınının Başlangıcıyla İlgili Bazı Değerlendirmeler*", Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 2006, s. 695.

gönderilmesi ve diğer beş taburun sevkinden vazgeçilmesini, piyango'nun vapura ilk binen Adana, Mersin ve Tarsus taburlarına çıktığı şeklinde değerlendirmek mümkündür. Bir başka ifadeyle, sekiz taburdan bilhassa bu üç taburun sevk edileceği şeklinde bir karar yoktur ve sefer hazırlıklarını erken tamamlamaları bunların kaderini değiştirmiştir.

Taburlar, Gamedvak'ası dolayısıyla yani Asir'e sevk edilmek niyetiyle silah altına alınmışlar, ancak Asir'de olayların büyümemesi sebebiyle hiç ihtiyaç yokken Yemen tarafına gönderilmişlerdir. Rediflerin olağanüstü hallerde ve gerçekten ihtiyaç olduğu durumlarda silah altına alındığı unutulmamalıdır. Diğer beş taburun sevkine iptaliyle ilgili iradede, yola çıkmış olan diğer üç taburun da her ihtimale karşı bayram sonrasına kadar Yemen'de kalmalarının belirtilmiş olmasına rağmen, sonraki gelişmeler dolayısıyla bu mümkün olmamıştır. Önce Hudeyde, sonra Konfide'ye sevk edilen taburlar, rutin görevlerde kullanılmış olmalarına rağmen çok sayıda kayıp vermişlerdir. Askerlerin tam bir perişanlık içinde oldukları ve terhislerini bekledikleri sırada, tekrar Yemen tarafına sevk edileceklerini duymaları isyan etmelerine sebep olmuştur. Yemen'deki bu ilk redif isyanı, Yemen'deki sonraki asker isyanlarının da başlangıcı sayılabilir. Taburların terhisiyle ilgili iradenin, askerlerin gaspettikleri Yunan vapuruyla Süveys'te bulundukları sırada çıkmış olması, yani fiili duruma resmiyet kazandırılması dikkat çeken hususlardan bir diğeridir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde çok sayıda askerimiz Yemen'de veya Yemen yolunda şehit düşmüştür. En fazla can kaybı veren yerlerin başında da Adana gelmektedir. Adana ve yakın çevresinde Yemen'le ilgili yakılan ağıtların çokluğu bu yüzdendir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

ATASE

Osmanlı Yunan Harbi (OYH)

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

Babıali Evrak Odası (BEO)

İrade

İrade Askeri (İ. ASK)

İrade Dahiliye (İ. DH)

İrade Hususi (İ. HUS)

Dahiliye

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı (DH. MKT)

Yıldız Evrakı

Yıldız Hususi Maruzat Evrakı (Y. A. HUS)

Yıldız Resmi Maruzat Evrakı (Y. A. RES)
Yıldız Maruzat Defteri (Y. MRZ.d)
Yıldız Mütenevvi Evrak (Y. MTV)
Yıldız Perakende Askeri Maruzat Evrakı (Y. PRK. ASK)
Yıldız Perakende Mabeyn Başkıtabeti Evrakı (Y. PRK. BŞK)
Yıldız Perakende Umum Vilayet Maruzat Evrakı (Y. PRK. UM)

Resmi Yayınlar

Düstûr, 1. Tertib, c. V, Ankara 1937.
Düstûr, 1. Tertib, c. VI, Ankara 1939.
Salnâme-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, 1312/50.

Sürelî Yayınlar

Ruznâme-i Ceride-i Havadis
Tercümân-ı Hakikat

Yazma

ALÎ EMİRÎ; *Yemen Hatıratı*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri TRH 653, nr. 355.

Basılı Eserler

- ATIF PAŞA; *Yemen Tarihi*, II, İstanbul 1326.
BİREN, Tefik; *II. Abdülhamid, Meşrutîyet ve Mütareke Hatıraları*, İstanbul 2006.
ÇELİK, Mithat; *XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyılın Başında Yemen*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 1999.
EHİLOĞLU, Zeki; *Yemende Türkler (Tarihimizin İbret Levhası)*, İstanbul 1952.
ELHAC AHMED RAŞİD PAŞA; *Tarih-i Yemen ve San'a*, II, İstanbul 1291.
GAZÎ AHMED MUHTAR PAŞA; *Anılar Sergüzeşt-i Hayatının Cild-i Evveli*, İstanbul 1996.
HATİPOĞLU, Turgut; *Yemen'in Osmanlı'dan Ayrılışı (Kopuşu)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2004.
MEHMED MEMDUH (PAŞA); *Miftah-ı Yemen*, İstanbul 1330.
(MEHMED) MEMDUH PAŞA; *Yemen Islahatı ve Bazı Mütâlaât*, İstanbul 1325.
RÜŞDÎ PAŞA; *Yemen Hatırası*, İstanbul 1325.
SENİY, A.; *Yemen Yolunda (Gidiş)*, İstanbul 1325.
SIRMA, İhsan Süreyya; *Osmanlı Devletinin Yıkılışında Yemen İsyanları*, İstanbul 1994.
STROTHMANN, R.; “Zeydiye”, MEB.,İA., c. XIII, s. 549-551.
Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908), III/5, Ankara 1978.
TÜRKMEN, Zekeriya; “Mustafa Kemal Yemen’de; Seyyid İdris İsyanının Bastırılmasında Rolü ve Etkinliği”, Askerî Tarih Bülteni, sayı: 40, 21 Şubat 1996.
UMAR, Ömer Osman; “Yemen Hakkında Ferid Paşa’nın Lâyihası”, Fırat Üniversitesi, Orta-Doğu Araştırmaları Dergisi, I/2, Elazığ 2003.
YAZICI, Nesim, “Yemen Basınının Başlangıcıyla İlgili Bazı Değerlendirmeler”, Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu’na Armağan, İstanbul 2006.
ZİYA ŞAKİR; *Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*, İstanbul 1957.

YÜZÜNCÜ YILINDA ÇANAKKALE'DE ADANA BAYIRI

Esat ARSLAN*

Özet

Milli Savunma Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu 5 ciltlik “Şehitlerimiz” kitaplarında 59.478 Çanakkale Şehidi'nin kaydı bulunmaktadır. Çanakkale Savaşı'nda kaydı bulunan yaklaşık 59 bin şehidin 796'sı övünç kaynağımız Adanalı atalarımızdır. Onlar, adları bilinenlerin gömülü olduğu Kara Yorgi Deresi'nin adını bile “Karayörük Deresi Şehitliği” olarak değiştirmişlerdir. Adanalılar ağırlıklı olarak Kuzey Grubu Komutanlığı bölgesinde 48. ve 125. Piyade Alaylarında bulunuyorlardı. Bu alayların dışında en fazla yoğunluk 47. Piyade Alayında idi. Onlar şehit oldukları toprağa Adana'mızın, ismini altın harflerle kazımışlardır.

Çanakkale Savaşı'nda hiçbir kentin ismi bu coğrafyaya kazınmamıştır, bir başka deyişle isim verilmemiştir, ama Adana “Conk Bayırı” gibi, Gelibolu Coğrafyasında hem de Mustafa Kemal Atatürk'ün “Kemal Yeri” olarak adlandırılan karar-gâhının hemen yakınlarında coğrafyaya “Adana Bayırı” olarak ismini vermiştir. İstanbul, Ankara, İzmir'in Bayırı yoktur ama “Adana Bayırı” bulunmaktadır.

Sunulacak bildiri kapsamında Çanakkale Savaşları'ndan bir yıl sonra 1916 yılında Harita Mühendisi Mehmet Şevki Paşa tarafından yapılan en ince ayrıntı münhaninin gösterildiği 43 paftalık diğer bir deyişle 43 metrekairelik haritalarında Adanalı atalarımızın kanlarıyla isimlendirdikleri Adana Bayırının yeri anılan harita üzerinden arz edilecek, beklentilere yönelik çıkarımlarda bulunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Adana Bayırı, Conk Bayırı, Çanakkale Savaşı, Mustafa Kemal Atatürk, Mehmet Şevki Paşa,*

* Çağ Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi; e-posta: esat@cag.edu.tr; GSM. 05452757640

1917 ECANİB İSTATİSTİKLERİNE GÖRE ADANA'DAKİ ECNEBİLERİN DURUMU

Salim GÖKÇEN*

ÖZET

Bu çalışma, 1917 ecanib istatistiklerine göre Adana dâhilinde ikâmet ve seyahat eden yabancıların durumunu konu edinmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında devletin yabancılara mahsus yaptığı yeni düzenlemelerin yanı sıra, incelenen dönemdeki yabancıların nüfus oranları, dini durumları, yaşları, meslekleri, Adana nüfusu içindeki oranları ve hangi ülke vatandaşı oldukları gibi ön plana çıkan birçok husus incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı, Ecnebler, Adana,*

ABSTRACT

This study, concerns the status of foreigners who were accommodating and traveling within the Adana borders according to 1917 statistic of the foreigners. So many significant issues on foreigners such as the amount of their population, religious status, ages, professions, ratios, in the total population in Adana, and their nationalities as well as the new regulations arranged for foreigners by the state period World War I were analyzed in this study.

Keywords: *Ottoman Empire, World War I, Foreigners, Adana*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlere tanıdığı imtiyazlar ile ecnebler arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Osmanlı Devleti, tarihi süreç içerisinde bir-

* Prof. Dr., Erzincan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
e-mail: sgokcen@erzincan.edu.tr

Müslim-gayrimüslim kayıtları eksiksiz bir şekilde belirtildiği gibi, genellikle yaş aralıkları ve meslek gruplamalarında ecnebîlerin tamamı tasnife tabi tutulmamıştır.

Adana vilayeti dâhilinde yapılan sayım neticesinde de Adana vilayetindeki ecnebîlerin durumu ortaya konulmuştur. Bu sayımın neticesi, gerek tablo gerekse grafik şeklinde kaydedilmiştir. Oluşturulan tabloya göre; Adana vilayetindeki ecnebî miktarı toplam: 1.683 kişidir ve söz konusu ecnebîler sırası ile İran, Yunanistan, Avusturya-Macaristan, Almanya, İtalya, İsviçre, Bulgaristan, Fransa, İspanya, Amerika, Romanya, Karadağ ve İngiltere tebâsı olan kişileri ihtiva etmektedir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi - İlgili Belgeler

II. Araştırma Eserler

ALTUĞ, Yılmaz; *Yabancıların Hukuki Durumu*, İstanbul 1963.

BOZKURT, Gülnihal; "İslâm Hukuku'nda Müste'menler", *Prof. Dr. Fadıl H.Sur'un Anısına Armağan*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983. s.361-379.

CİN, Halil - AKGÜNDÜZ, Ahmet; *Türk Hukuk Tarihi*, Konya, 1989.

GÖKÇEN, Salim – GÜL, Abdulkadir, "Kapitülasyonlar Kaldırıldıktan Sonra Osmanlı Devleti'ndeki Ecanibin Durumu (R.1333 / M.1917 Ecanib İstatistikleri)", *Tarihin Peşinde*, S:3, (Nisan 2010), s.151-171.

GÜL, Abdulkadir – GÖKÇEN, Salim; *Son Dönem Osmanlı Nüfusu ve Ecnebîler Meselesi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2010.

IMBER, Colin; *Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı'da İslami Hukuk*, (çev: Murteza Bedir), İstanbul, 2004.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S.; "Ahidname", *DVİA*, I, (İstanbul, 1988), s.536–540.

PAKALIN, Mehmet Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul, 1993.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA POZANTI-BELEMEDİK (BİLEMEDİK) ESİR KAMPI

Ahmet ALTINTAŞ - Çağlar ÖNGEL*

Özet

Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında birçok asker ve subay esir edilmiştir. Bu esirler arasında Osmanlı Devleti'ne esir düşen yabancı asker ve subaylar da bulunmaktadır. Osmanlı Devleti bu esirler için birçok kamp inşa etmiştir. Bu esir kampları Kayseri, Afyonkarahisar, Kırşehir, Konya, Beledmedik (Bilemedik) vb. esir kamplarıdır. Osmanlı Devleti'ne esir düşen Fransız, İngiliz, Rus, Ermeni asker ve subaylar bu kamplarda muhafaza edilmektedir.

İtilaf Devletlerinin asker ve subayları Osmanlı Devleti'ndeki esir kamplarına yerleştirilmiş ve hayatlarının belli bir süresini bu kamplarda geçirmişlerdir. Esirlerin bir kısmı çeşitli anlaşmalarla ülkelerine iade edilmiş, bir kısmı ise salgın hastalıklar sebebiyle yaşamlarını yitirmişlerdir.

İtilaf devletlerinin esir olarak aldıkları Osmanlı asker ve subaylarına uyguladıkları hassasiyetin aynısını Osmanlı Devleti de esir olarak aldığı yabancı asker ve subaylara karşı uygulamıştır. Beledmedik Esir Kampı'ndaki uygulamalar da Anadolu'da bulunan diğer esir icraatlarla büyük benzerlik göstermektedir. Beledmedik Esir Kampı'nda bulunan İtilaf Devletlerine mensup savaş esirlerinin aileleri ve devletleri ile haberleşme içerisinde olmaları bize esir kamplarındaki yaşayışları hakkında bilgi vermektedir. Söz konusu esir kampındaki savaş esirlerinin günlük yaşamları, iışeleri, verilen yevmiyeler, görevlilerin davranışları, çalışma şartları, firar eden esirlerin durumları, nasıl esir oldukları, gibi konular oldukça dikkat çekici bulunmaktadır. Beledmedik Esir Kampı daha çok Fransız, Rus, İngiliz savaş

* Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Ed. Fak. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi-AKÜ, S.B.E, Yüksek Lisans Öğrencisi, e-mail: aaltintas@aku.edu.tr, e-mail: caglar.ongel89@gmail.com

ayında bir anıt dikilmiştir. Restorasyon işleri Alman Pratiker (Metro AG) firması tarafından yapılmıştır.⁶²

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı'nın 4 yıl sürmesinden dolayı birçok asker esir edilmiştir. Belirli bir süre sonra esirler çoğalmış ve bu konuda devletlerin esirlerle ilgili önlemler almaya zorlamıştır. Bu önlemleri her devlet kendi askerinin en iyi şekilde hayatını idame ettirecek biçimde sağlamaya çalışmışlardır. Esirlere nasıl davranılması, yaşam koşullarının nasıl olmasını Kızılay ve Kızılhaç Cemiyeti vasıtasıyla devletlerarasında mütekabiliyet yöntemine göre halledilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti yabancı esirlere farklı muamele yapmamış elinden geldiği kadarıyla kendi askerlerine nasıl davrandıysa aynı şekilde esirlere de öyle davranmıştır. Esirlere kötü davranan ve zulüm edenler cezalandırmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın verdiği maddi sıkıntı sadece esirlerin değil Osmanlı askerini de sıkıntıya düşürmüştür. Bu sıkıntıların başında hastalıklar yer almıştır. Esir kamplarında ölen esirlerin sıtma ve tifüsten ölmeleri kasten yapılmış bir durum olmamakla beraber, bu hastalık Osmanlı askerlerine de bulaşmış ve vefat edenler olmuştur. Belemelik Esir Kampı'ndaki Toros Tünellerinde çalışan Osmanlı askeri ve yabancı esirler bazı nedenlerden dolayı hayatlarını kaybetmişlerdir. Bu nedenlerden bir tanesi de tünel inşaatında tünelin çökmesi ile meydana gelen olaydır. Belemelik Esir Kampı'ndaki esirler vefat ettikleri zaman dini geleneklerine göre defnedilmesine izin verilmiştir. Belemelik Esir Kampı'nda esirlerin eşkalleri, yaşları ve nereden geldikleri, hangi millete mensup oldukları teker teker kayıt altına alınmıştır. Esirlere verilecek maaşlar hesaplanmış ve Osmanlı subayına verilen bir maaş yabancı esirlere de verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

1. Akgün, Seçil Karal, Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, *TDV yayınları*, Ankara 2002.
2. Altıntaş, Ahmet, Belgelerle Milli Mücadele Döneminde Esirler, *Anekdote Kitaplar*, 1. Baskı, Ankara-Haziran 2008.
3. Taşkıran, Cemalettin, 1. Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri Ana Ben Ölmedim, *Kültür Yayınları*, Eylül 2001.
4. <http://dstercume.blogspot.com.tr/2011/02/1-dunya-savasinda-osmanlinin-elindeki.html>, Erişim Tarihi [07.03.2015 13:25].
5. http://tr.wikipedia.org/wiki/Belemelik,_Pozant%C4%B1, Erişim Tarihi, [07.03.2015-12:11].
6. <http://transcripts.sl.nsw.gov.au/page/106707/view>, Erişim Tarihi [07.03.2015 19:03].
7. http://www.akmb.gov.tr/userfiles/files/EskiErdem%20pdf/Erdem%20_58.pdf, Erişim Tarihi [10.03.2015 19:39].
8. <http://www.navyhistory.org.au/category/navy-day-by-day/page/10/>, Erişim Tarihi [07.03.2015 18:41].

⁶² <http://dstercume.blogspot.com.tr/2011/02/1-dunya-savasinda-osmanlinin-elindeki.html>, Erişim Tarihi [11.03.2015 11:55].

9. Söylemez, Haşim-Sedat, Gülmez, Emanet Düşmanlar, http://www.aksyon.com.tr/tarih/emanet-dusmanlar_528972, Erişim Tarihi [07.03.2015 12:28].
10. Ural, Selçuk, Mütareke Dönemi İngilizlerin Elindeki Türk Esirlerinin İadesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 37-38, Mayıs-Kasım 2006, s. 118 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/789/10130>.
11. Alsan, Zeki Mesud “1949 Cenevre Sözleşmesi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1950, S. 3-4.
12. Özçelik, Mücahit, Birinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’deki Yabancı Esirler, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları IV/A-2.2. Dizi-Sayı: 6*, Ankara 2013.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA.DH.EUM., 55/73

BOA.DH.EUM., 55/73

BOA.DH.EUM.5.ŞB., 18/15; *BOA.DH.EUM.6.ŞB.*, 17/72

BOA.DH.EUM.5.ŞB., 20/35

BOA.DH.EUM.6.ŞB., 17/72

BOA.DH.EUM.6.ŞB., 20/35

BOA.DH.ŞFR., 76/171

BOA.DH.ŞFR., 76/243

BOA.HR.SYS., 2196/34

BOA.HR.SYS., 2221/29

BOA.HR.SYS., 2221/29

BOA.HR.SYS., 2223/22

BOA.HR.SYS., 2227/36

BOA.HR.SYS., 2233/20

BOA.HR.SYS., 2249/57

BOA.HR.SYS., 2249/57

BOA.DH.EUM., 11/7

BOA.DH.EUM., 11/7

BOA.HR.SYS., 2213/4

BOA.HR.SYS., 2213/4

BOA.HR.SYS., 2213/4

BOA.HR.SYS., 2213/4

BOA.DH.EUM.5.ŞB., 17/63; *BOA.HR.SYS.*, 2221/8

BOA.HR.SYS., 2221/8; *BOA.HR.SYS.*, 2221/8

SİCİLL-İ AHVÂL KAYITLARINA GÖRE ADANALI MEMURLAR

Aydın EFE*

ÖZET

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Sicill-i Ahvâl Defterleri'nde kayıtlı olan Adana doğumlu ve Adanalı olan memurlar, tespit edilerek sicilleri incelendi. Bu inceleme neticesinde birtakım verilere ulaşıldı. Defterlerde kaydı bulunan 293 Adanalı memurun, “doğum tarihleri, okuryazarlık durumları, bildikleri lisanları, eğitim gördükleri kurumları ve bu kurumlardan aldıkları diplomaları, kendilerinin ve babalarının kullanmış oldukları unvanları, aile isimleri, varsa eserleri vs.” bilgileri tespit edildi.

Adanalı memurların kullandıkları isimlerin benzerlik oranları da tespit edilerek, memurların, en çok hangi adı kullandıkları verisine de ulaşıldı. Ayrıca memurlar içerisinde bulunan gayrimüslim, Ermeni-Rum-Yunan- Süryani, memurların 39 kişi olduğu görüldü. Gayrimüslim memurlardan birinin sonradan Müslüman olduğu verisi, sicil kayıtlarından anlaşıldı.

Bu çalışmanın bir bölümünde ise XIX. yüzyılın son çeyreğinde *Adana'da Eğitim* konusuna değinildi. Eğitim kurumları ve adları, öğrenci sayıları ve hocaları gibi konuları tespit etmek için ise Adana Vilayet Salnamelerinden yararlanıldı. Böylece Adana'da bulunan Müslümanlara ve gayrimüslimlere ait olan eğitim kurumları ve öğrenci sayıları yıllara göre tespit edildi.

Sicill-i Ahvâl Defterleri'ne dayanılarak yapılan çalışmalarda bazı illerin memur sayıları ile Adana ilinin memur sayısı karşılaştırıldı. Neticede Adanalı memur sayısının, incelenen illerin memur sayılarından, fazla olduğu görüldü.

Anahtar Sözcükler: *Osmanlı, Sicill-i Ahval, Adana, memur.*

* Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
e mail: yorukefe_25@hotmail.com.

KAYNAKÇALAR

Arşiv Vesikaları

BOA, DH. SAİD. d. 1-26; 1-1026; 2-434; 2-524; 2-856; 3-402; 7-61; 8-681; 9-185; 9-465; 9-977; 9-979; 9-991; 9-1003; 9-1005; 9-1007; 9-1011; 10-321; 10-699; 10-793; 11-7; 11-9; 11-11; 11-13; 11-43; 11-47; 11-55; 11-61; 11-473; 12-207; 13-69; 13-77; 13-127; 13-131; 13-149; 13-169; 13-183; 13-187; 13-195; 14-185; 15-273; 15-281; 18-93; 20-331; 20-343; 23-331; 26-315; 30-485; 32-481; 33-17; 33-263; 33-303; 33-445; 34-61; 35-147; 35-199; 35-199, 35-431; 36-139; 40-459; 41-213; 41-353; 41-363; 41-371; 41-375; 42-19; 42-473; 43-75; 43-457; 45-445; 47-453, 47-455; 50-313; 51-141; 51-233; 55-209, 55-373, 56-347; 57-63; 59-463; 60-11; 60-13; 60-81; 60-339; 61-165; 61-205; 61-209; 61-209; 61-211; 61-293; 61-301; 61-341; 61-343; 661-369; 64-7; 64-133; 64-139; 65-447; 65-477; 66-197; 66-433; 67-29; 67-161, 67-195; 67-421; 68-267; 71-327; 72-435; 74-389; 76-263; 77-451; 78-239; 78-241; 78-243; 78-245; 78-247; 78-249; 78-455; 78-457; 79-157; 79-319; 81-313; 81-413; 82-139; 82-489; 83-329; 83-409, 83-411; 84-415; 85-81; 86-295; 95-57; 99-177; 99-331; 99-445; 100-183; 100-263; 101-163; 101-363; 102-287; 103-167; 103-377; 103-379; 104-154; 104-174; 107-89; 108-423; 109-7; 109-151; 109-487; 110-283; 111-377; 111-473; 112-371; 113-143; 113-367; 113-395; 113-439; 114-391; 114-413; 115-163; 115-431; 115-447; 117-257; 117-353, 119-367; 120-381; 121-131; 121-235; 121-327; 121-469; 121-481, 122-209; 122-427, 123-255; 124-47; 125-63; 125-313; 126-271; 126-293; 126-345; 127-151; 127-219; 128-153; 128-315; 129-137; 129-247; 129-271; 131-25; 131-27; 131-87; 131-473; 131-507; 132-415; 132-481; 132-491; 133-209; 133-359; 134-269; 134-307, 134-427; 134-431; 135-39; 135-163; 136-99; 136-195; 136-367; 137-67; 137-357; 138-125; 138-289; 139-145; 139-487; 141-183; 141-279; 142-51; 143-57; 143-233; 145-235; 145-249; 145-433; 147-107; 147-401; 151-403; 151-415; 152-407; 153-9; 153-119; 153-123; 154-193; 154-359; 155-147; 155-337; 155-345; 156-31; 157-193; 158-77; 159-197; 160-269; 160-485; 161-287; 162-51; 162-121; 162-125, 162-191; 162-275; 163-171; 163-349; 164-173; 164-409; 164-435; 166-107, 166-283; 167-125; 167-315; 167-377; 169-323; 169-407; 170-81; 171-395; 173-1; 173-461; 173-495; 174-243; 174-445; 175-267; 175-493; 176-41; 177-123; 177-201; 178-266; 178-332; 178-424; 179-321; 179-453; 181-109; 181-111; 182-2; 182-34; 182-178; 183-90; 185-83; 186-30; 188-60; 188-83; 188-84; 188-87; 188-239; 192-93; 192-127; 193-341; 196-103; 196-211.

Eserler

- AVS** (Salname-i Vilayet-i Adana)-1294; 1296; 1297; 1299; 1308; 1309; 1312.
- BAŞARAN, Mehmet**, “Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Bergamalı Memurlar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII /1, 2013, s. 77-103.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi**, İstanbul 2010.
- Cevdet Paşa, Tezâkir 40-Tetimme**, Yayın. Cavid Baysun, TTK Yay., Ankara 1991.
- ÇETİN, Atillâ**, “Sicill-i Ahvâl Defterleri Hakkında Bir Araştırma”, *Vakıflar Dergisi*, XXIX, Ankara 2005, s. 89-104.
- DAŞCIOĞLU, Kemal**, “Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Buldanlı Memurlar”, *Buldan Sempozyumu (23-24 Kasım 2006) Bildirileri*, Buldan 2006, s. 561-570.
- DEVELLİOĞLU, Ferit**, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 1993.
- KIRICI, Ahmet Önder –YİĞİT, İrfan**, *Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Osmanlı İmparatorluğu’nda Çorumlu Devlet Adamları*, Çorum Belediyesi Kültür Yay., Çorum 2011.
- KURT, Yılmaz**, “Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri I”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, c. XXI, S. 25, TTK, Ankara 2001, s. 85-187.

KURT, Yılmaz, “Ramazanoğulları Beyliği”, *Türkler Ansiklopedisi*, VI. c., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 816-823.

KURT, Yılmaz, “Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, c. XXX, S.34, TTK, Ankara 2009, s. 1-66.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “Sicill-i Ahvâl Defterleri’ni Tamamlayan Arşiv Kayıtları”, *GDAAD*, S. 12, 1988, s. 141-157.

Menemencioğlu Ahmed Bey, *Menemencioğulları Tarihi*, (Yayına Haz. Yılmaz Kurt), Akçağ Yay., Ankara 1997.

MERT, Talip, “Sicill-i Ahval Defterleri ve Buna Dair Yayınlanan Nizamnameler-I”, *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, S. 2, 2000, s. 97-111.

MERT, Talip, “Sicill-i Ahval Defterleri ve Buna Dair Nizamnameler II: Osmanlı Devleti Sicill-i Ahval Dairesiyle Şubelerine Ait Yönetmelik”, *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, S. 3, 2001, s. 41-52.

ÖZGER, Yunus, *Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Osmanlı Bürokrasisinde Yozgatlı Devlet Adamları*, IQ Yay., İstanbul 2010.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, MEB Yay., İstanbul, 2004.

SARIYILDIZ, Gülden, *Sicill-i Ahvâl Komisyonu’nun Kuruluşu ve İşlevi*, DER Yay., İstanbul 2004.

SARIYILDIZ, Gülden, “Sicill-i Ahvâl Defterleri”, *TDVİA*, c. 37, İstanbul 2009, s. 134-136.

SÜMER, Faruk, “Ramazanoğulları”, *İA*, MEB Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 1997, IX, 612-620.

Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 1987.

TAŞ, Kenan Ziya, “18. Yüzyılın Son Çeyreğinde Adana Şehri”, s. 380, 382, 385), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1153/13579.pdf> erişim tarihi: 04.04.2015.

TBMM Albümü 1920-1950, I. c, TBMM Yay., Ankara 2010.

TOROS, Taha, *Ali Münif Bey’in Hâtıraları*, İSİS Yay., İstanbul, 1996.

UĞURLU, Ümmühan, *Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Tokatlı Devlet Memurları*, Tokat 2014.

YÖRÜK, Saim, “Adana Şehrinin Tarihi Gelişimi (XVI-XVIII. Yüzyıllar)”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 21, S. 3, 2012, s. 287-308.

KENT İÇİ ULAŞIM TARİHİNDE ÖNCÜ BİR GİRİŞİM: ADANA TRAMVAYI TEŞEBBÜSÜ

Ahmet KARATAŞ*

Özet

19. yüzyıl dünyada olduğu gibi Osmanlı'da da ulaşım alanında çok mühim gelişmeler yaşandı. Demiryolları ve şehir içi tramvay hatları giderek önem kazanmaya başladı. İstanbul'da 1871'de başlayan tramvay girişimleri, 1914'te gerçekleştirildi ve İstanbul'da ilk elektrikli tramvay hattı hizmet vermeye başladı. Bu tarihten itibaren de kent içi ulaşımında önemli bir noktaya geldi.

İstanbul'daki elektrikli tramvay çalışmalarına paralel olarak aynı dönemde, Adana'da da şehir içi ulaşımında faydalanılacak bir tramvay hattının hazırlıkları yapıldığı görülmektedir. Planlanan tramvay hattının fizibilite çalışmaları yapılmış, teknik şartname hazırlanmış ve ihale süreci başlamıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesiyle bu tür yatırımlar durdurulduğundan Adana şehir içi tramvay hattı inşaatı tamamlanamamıştır. Tebliğimizde şehiriçi tramvay hattının hazırlık aşaması, teknik şartnamede belirtilen hususlar, tramvay hattının güzergâhı, yolcu taşıma şartları ve ücretleri gibi konulara değinilecektir.

Anahtar kelimeler: *Adana, kent içi ulaşım, tramvay, adana ulaşım tarihi*

A PIONEERING INITIATIVE IN THE URBAN TRANSPORTATION OF ADANA: TRAMWAY

Abstract

Many important event occurred in the field of transportation in the Ottoman Empire in the 19th century as it was the case with the rest of the world. Urban railways and tramlines gradually began to become important. The initiatives to

* Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Kütüphane Daire Başkanı, akaratas@adanabtu.edu.tr

KAYNAKÇALAR

“Adana Vilayetinde Kuvayi Meyahiye-i Elektrikiye Tevziat-ı Umumimesiyle Adana Şehrinde Tesis Edilecek Elektrikli Tramvaylar İmtiyazı Şartnamesi”.- İstanbul : Ahmet İhsan ve Şirakası Matbaası Osmanlı Şirketi, 1326. 54 s.

Akbulut, Ural “Tramvay ve tarihte ilk raylı sistemler” (Çevrimiçi <http://www.uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2014/08/TRAMVAY-VE-TAR%C4%B0HTE-%C4%B0LK-RAYLI-S%C4%B0STEMLER.doc>HAZ%C4%B0RAN-2011.pdf)

Çolak, Meryem “XX. yüzyıl başlarında İstanbul’da trafik ve tramvay” (Çevrimiçi <http://ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2013/03/ydta-05-colak.pdf>)

Engin, Vahdettin “İstanbul’un atlı ve elektrikli tramvayları” (Çevrimiçi <http://www.ito.org.tr/itoyayin/0024195.pdf>)

Karayaman, Mehmet “İlkler şehri Uşak’ta elektriğin serüveni” (Çevrimiçi http://www.academia.edu/10339782/%C4%B0lkler_%C5%9Eehri_U%C5%9Fakta_Elektri%C4%9Fin_Ser%C3%BCveni)

Saatçioğlu, Cem-Yaşarlar, Yaşar “Kent içi ulaşımda taşımacılık sistemleri : İstanbul örneği” (Çevrimiçi <http://iibfdergi.kafkas.edu.tr/wp-content/pdf/c3s3/117-144.pdf>)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi : 34ncüıştım : 31.12.1341. 314 s. (Çevrimiçi <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c020/tbmm02020034.pdf>)

Uçar, Ahmet-Soydemir, Selman-Erkan, Kemal “Adana İtidal gazetesi : (5 Eylül 1908-31 Temmuz 1909).- Ankara, TTK, 2014.- 2 cilt ; s. 414-415

ADANA İDADİSİ

A. Şevki DUYMAZ*

Özet

XIX. yüzyılda Osmanlı Devletinin her alanda yapmış olduğu modernleşme hareketleri içerisinde yer alan eğitim faaliyetleri son derece önemli bir yer tutar. Bu dönemde eğitim; medreseden mektebe geçmiştir. Yapısal anlamda da bu anlayış hâkimdir.

Adana İdadisi, Osmanlı Devletinin eğitim alanındaki modernleşme anlayışının mimari yansımasının bir ürünüdür. Bildirimiz, Adana İdadisinin ilk inşasından günümüze kadar geçirmiş olduğu mimari evrelerini belgelere dayalı olarak sunulmasıdır. Ayrıca, yapının dönem içerisindeki toplumsal etkilerine yer vermeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *İdadi, Adana, Son Dönem Osmanlı Mimarisi, Eğitim Yapıları*

ADANA İDADİSİ

Abstract

Educational activities have an important place through the process of modernization in every field carried out by the Otoman State in the 19th century. In this period, education is transferred from medrese to mektep. This understanding also prevails in respect of structure.

Idadi of Adana is the output of the architectural reflection of modernization process in the Otoman education. This presentation gives the architectural stages the Idadi has experienced from the first building to the presentday using documents. Inaddition, the building's social effects are given place.

Keywords: *İdadi, Adana, Late Ottoman Architecture, Educational Buildings*

* Doç. Dr., S.D.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi, Isparta.
E-posta: sevkiduyamaz@sdu.edu.tr

2–3 katlı, 5–7 sınıflı, gündüz ve geceli olarak tasarlanmıştır. Bu tasarımda kentin nüfus oranı büyük ölçüde etkin olmaktadır. Malzeme olarak; dışta, düzgün kesme taş, iç mekân da ise ahşap malzemenin hâkimiyeti yer alır. Süsleme özellikleri iç ve dış cephede sade bir şekilde karşımıza çıkar.

Adana İdadisi (Kız Lisesi), bulunduğu konum itibarıyla tarihi kent dokusu içerisinde yer alıp bu dokunun korunmasında ayakta kalabilmiş önemli mimari örneklerdendir. II. Abdülhamid döneminde inşa edildiği bilinen Adana İdadisi mimari özellikleri açısından; neo-klasik tarzın yansımalarıyla, dönem içerisindeki sancaklarda inşa edilen orta ölçekli idadilerle benzerlikler göstermektedir. Özellikle mimari düzenleniş ve plan açısından İzmit, Samsun ve Çankırı İdadilerine benzediği söylenebilir. Giriş cephesinde yer alan veranda niteliğindeki düzenlemesiyle yapı; dönem içerisinde inşa edilen bazı askeri rüştiyelerle (Çankırı, İzmit, Edirne, Isparta, Trabzon, Kocamustafapaşa, Soğukçeşme gibi) benzeşmekle birlikte tip proje niteliğinde tasarlanmış olduğu düşünülebilir. Ancak bunun net bir düşünce olması, bazı yapıların idadiye çevrilmesi sonrası geçirdiği değişimlerden dolayı zayıf kalmaktadır.

Adana İdadisi başlangıçtan beri bir eğitim yapısı olarak günümüze kadar gelmiş olup restorasyon sonrası kültür merkezi olarak kullanılması da son derece uygun ve yerinde bir karar olmuştur.

KAYNAKÇALAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A.)

- Tarih: 10/Ş /1305 (Hicrî) Dosya No: 98 Gömlek No: 26 Fon Kodu: MF. MKT. (22 Nisan 1888)
- Tarih: 15/Ca/1310 (Hicrî) Dosya No: 155 Gömlek No: 109 Fon Kodu: MF. MKT.
- Tarih: 19/L /1310 (Hicrî) Dosya No: 167 Gömlek No: 40 Fon Kodu: MF. MKT.
- Tarih: 21/L /1310 (Hicrî) Dosya No: 167 Gömlek No: 131 Fon Kodu: MF. MKT.
- Tarih: 29/L /1310 (Hicrî) Dosya No: 39 Gömlek No: 30 Fon Kodu: DH. MKT.
- Tarih: 16/Ş /1311 (Hicrî) Dosya No: 196 Gömlek No: 119 Fon Kodu: MF. MKT.
- Tarih: 02/Za/1311 (Hicrî) Dosya No: 205 Gömlek No: 54 Fon Kodu: MF. MKT. (7 Mayıs 1894)
- Tarih: 10/Ra/1312 (Hicrî) Dosya No: 2 Gömlek No: 1312 Fon Kodu: İ..MF..
- Tarih: 02/Ş /1312 (Hicrî) Dosya No: 247 Gömlek No: 4 Fon Kodu: MF. MKT.
- Tarih: 09/Ş /1312 (Hicrî) Dosya No: 247 Gömlek No: 64 Fon Kodu: MF. MKT. (5 Şubat 1895)
- Tarih: 25/Za/1312 (Hicrî) Dosya No: 213 Gömlek No: 27 Fon Kodu: ŞD.
- Tarih: 06/Ş /1313 (Hicrî) Dosya No: 302 Gömlek No: 48 Fon Kodu: MF. MKT.
- Tarih: 21/L /1313 (Hicrî) Dosya No: 309 Gömlek No: 5 Fon Kodu: MF. MKT.
- Tarih: 23/L /1313 (Hicrî) Dosya No: 309 Gömlek No: 50 Fon Kodu: MF. MKT.
- Tarih: 08/M /1314 (Hicrî) Dosya No: 321 Gömlek No: 22 Fon Kodu: MF. MKT. (19 Haziran 1896)
- Tarih: 26/Ca/1318 (Hicrî) Dosya No: 527 Gömlek No: 7 Fon Kodu: MF. MKT.

- Tarih: 26/M /1325 (Hicrî) Dosya No: 983 Gömlek No: 23 Fon Kodu: MF. MKT.
Tarih: 24/Z /1325 (Hicrî) Dosya No: 1037 Gömlek No: 42 Fon Kodu: MF. MKT.
Tarih :28/M /1326 (Hicrî) Dosya No :14 Gömlek No :1326 Fon Kodu :İ..MF..
Tarih: 02/S /1326 (Hicrî) Dosya No: 3263 Gömlek No: 244662 Fon Kodu: BEO
Tarih: 14/S /1325 (Hicrî) Dosya No: 987 Gömlek No: 50 Fon Kodu: MF. MKT.
Tarih: 16/Z /1322 (Hicrî) Dosya No: 833 Gömlek No: 11 Fon Kodu: MF. MKT.
Tarih: 29/Z /1324 (Hicrî) Dosya No: 977 Gömlek No: 40 Fon Kodu: MF. MKT.
Tarih: 24/Z /1325 (Hicrî) Dosya No: 1037 Gömlek No: 42 Fon Kodu: MF. MKT.
Tarih: 01/M /1326 (Hicrî) Dosya No: 1039 Gömlek No: 10 Fon Kodu: MF. MKT
Tarih: 26/S /1326 (Hicrî) Dosya No: 154 Gömlek No: 86 Fon Kodu: Y..A...RES. (30 Mart 1908)
Tarih: 21/Ra/1327 (Hicrî) Dosya No: 1115 Gömlek No: 16 Fon Kodu: MF. MKT.
Tarih: 22/Ş /1310 (Hicrî) Dosya No: 162 Gömlek No: 112 Fon Kodu: MF. MKT.
Tarih: 02/Za/1332 (Hicrî) Dosya No: 1201 Gömlek No: 40 Fon Kodu: MF. MKT. (22 Eylül 1914)
- Araştırma ve İnceleme Eserler**
DUYMAZ, A. Şevki, *II. Abdülhamid Dönemi İmar Faaliyetleri (Türkiye Örnekleri)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2003.
DUYMAZ, A. Şevki, "II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Yapıları", *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, C.5, Kayseri, 2011, s.167-187.
EMİROĞLU, Gülmisal, II. Abdülhamid Dönemi Lâyhalarında Eğitim ve Öğretim, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya, 1996.
ERGİN, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, C. 1-4, İstanbul, 1977.
GELİŞLİ, Yücel, "Osmanlı Eğitim Kurumlarından İdadiler", *Türk Kültürü*, Sayı 444, Ankara, 2000, s.196-208.
GRECE, Michel de *II. Abdülhamit Yıldız Sürgünü*, (Çev. Derman Bayladı), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995.
KOÇER, H Ali, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul, 1991.
KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara, 1991.
KOMİSYON, *Tarihi Fotoğraflarla Adana (1833-1960)*, Adana Büyükşehir Belediyesi Altın Koza Yayınları/36, Adana, 2009.
MAHMUD CEVAT, *Maarif-i Umumiye Nezaret-i Tarihçe-i Teşkilat ve İcratı- XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi-*, (Haz: Taceddin Kayaoğlu), *Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 2001.
ORTAYLI, İlber "Maarifin Son 150 Yıldaki Serencamı", *Yeni Türkiye, Eğitim Özel Sayısı*, Sayı 7, Ankara, 1996, s.462-466.
ÖZALP, Reşat, *Milli Eğitimle İlgili Mevzuat (1857-1923)*, İstanbul, 1982.
ÖZGÜVEN, Burcu, *İdâdî Schools: Standart Secondary School Buildings in the Ottoman Empire (1884-1908)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 1989.
ÖZGÜVEN, Burcu, "İdadî Binaları", *Tarih ve Toplum*, 82, Ankara, 1990, s.44-46.
PAKALIN Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, II*, İstanbul, 1993.
SAİD PAŞA, *Hatırat, I*, İstanbul 1328
SAİT PAŞA, *Anılar*, (Yay.Haz.: Şemsettin Kutlu), İstanbul, 1977.
SAKAOĞLU, Necdet, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İstanbul, 1991.
UNAT, Faik Reşit, *Türkiye Eğitiminin Gelişmesine Bir Bakış*, Ankara, 1964.
YILMAZ, Ömer Faruk (editör), *Sultan İkinci Abdülhamid Han Devri Osmanlı Mektepleri*, İstanbul, 2007.
YÜCEL, Hasan Ali, *Türkiye’de Ortaöğretim*, İstanbul, 1994.
<http://www.loc.gov/pictures/resource/cph.3b28155/?co=ahii> Tarih: 27.03.2015
http://www.tarihvakfi.org.tr/toplumsaltarih/genctarih/2000-2001/altinci/eray_alaca.asp
Tarih: 17 Ocak 2010
1316 Maarif Salnamesi

ADANA DARÜLEYTAMINA DAİR BAZI BİLGİLER

Galip EKEN*

Özet

Adana’da 1909 tarihinde gerçekleşen Ermeni olayları yüzlerce çocuğu yetim bıraktı. Devlet ve yardımsever insanların katkılarıyla yetim kalan Ermeni çocukları korumak ve eğitmek amacıyla bir tür yetimhane olan darüleytam kuruldu. Darüleytamın kuruluşuna Adana Valisi ve ileri derecede vatansever bir devlet adamı olan Cemal Paşa öncülük etti. Din ve millet ayrımı gözetmeksizin bu çaresiz çocukları sahiplenmek devlete ait önemli bir sorumluluktur. Fakat darüleytamın kurulmasının vicdani olduğu kadar politik sebepleri de vardı. Bu durumun politik sebebi çocukların haklarını korumak isteyebilecek yabancı devletlerin müdahalesini önlemektir.

Zamanla Ermeni çocukların yanı sıra farklı din ve milletlere mensup çocuklar da darüleytama kabul edilmeye başladı. İhtiyaçlar neticesinde darüleytam, yetim çocukları hayata hazırlayan, onlara temel ve mesleki eğitim veren bir kuruluş haline getirildi. Bu araştırmada Adana Darüleytamı’nın kuruluş amacı, faaliyetleri, ve çalışma esasları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Adana, Darüleytam, Ermeni, Ermeni Olayları, Yetimhane*

Some Informations Which Belong to the Daruleytam of Adana

Abstract

Armenian events which happened in Adana in the date of 1909, orphaned hundreds of children. To protect and educate orphaned Armenian children, a daruleytam which is a sort of orphanage founded by the contributions of the goverment and the charitable people. Cemal Pasha who was the governor of Adana and a highly patriotic statesman leded to the foundation of daruleytam. Without

* Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Sivas.
Galipeken64@gmail.com

Patriğin bu isteği, darüleytamda sadece Ermeni çocuklarının değil aynı zamanda Rum ve Müslüman çocukların da barındığı ve devletçe tesis edildiği belirtilerek reddedilecektir.

Sonuç

1909 Adana Ermeni olayları sonucunda şehir merkezi ve civarında yaşayan çok sayıda yetim çocuk himayeye muhtaç kaldığından bu çocukların barınma ve temel ihtiyaçlarını karşılamak görevi devlete düşmekteydi. Bu doğrultuda devrin Adana valisi Cemal Paşa önderliğinde oluşturulan bir heyet tarafından devlet ve yardım sever bir kısım insanların himmetiyle kısa sürede yetimhane olarak ifade edebileceğimiz Adana darüleytamı tesis edildi. Kız ve erkek çocuklarının barındırıldığı bu mekân kısa sürede bir ilk mektep ve yaşları biraz daha büyük olanlar için bir meslek okuluna dönüştürüldü. Böylece hem bu kimsesiz çocukların acıları bir nebze de olsun dindirilmiş, hem de temel ihtiyaçları karşılanmış oluyordu.

KAYNAKÇALAR

- BOA, Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye-i Vilayat Evrak No 1010 Kalem No 897
 BOA, Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye-i Vilayat Evrak No 1756 Kalem No 719
 BOA, Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi Evrak No: 181/542
 BOA, Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi Evrak No: 173
 BOA, Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi Evrak No:2393.
 BOA, Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi 3. Şube/ 2531
 BOA, Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi 3. Şube 5123
 BOA, Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi Evrak No: 642
 BOA, Dahiliye Nezareti Muhasebeye Muzekkire, Evrak-ı Umumi numarası 232 Kalem numarası 615
 BOA, Bab-ı Ali Hazine Evrakı İradat-ı Seniyye-i Mahsusa Melfufat Cedveli Numara 2238
 BOA, Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi 3. Şube Evrak No: 375
 BOA, Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi 3. Şube/25 30 Evrak No: 62
 BOA, Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi 3. Şube.
 AKKUŞ, Turgay , *1909 Adana Olayları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Dokuz Eylül Üni., Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2002.
 ARTUÇ, Nevzat “ 1909 Adana Olayları Sonrasında Cemal Paşa’nın Tutumu ve Yaraları Sarma Çabaları” *1909 Olayları/Makaleler*, Ankara 2011.
 ÇİÇEK, Kemal,“Adana Olayları Hakkında Bildiklerimiz Bilmediklerimiz”, *1909 Olayları/Makaleler*, Ankara 2011.
 GÜNAY, Necla, “1909 Olaylarının Adana Çevresindeki Yansımaları ve Yargılamalar”, *1909 Olayları/Makaleler*, Ankara 2011.
 MÜEZZİNOĞLU, Ersin, “I. Dünya Savaşı Esnasında Yetim ve Öksüz Çocukların Himayesi ve Eğitimi: Darüleytamlar”, *History Studies*, Volume 4/1 2012..
 SONYEL, Salahi R., “İngiliz Gizli belgelerine Göre Adana’da Vukubulan Türk-Ermeni Olayları Temmuz 1908-Aralık 1909” *Belleten* S. 201 Ankara 1987
 OKUR, Yasemin , *Darüleytamlar*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1996.
 YURTSEVER, Cezmi, *Anaların Gözyaşları*, ÇSAM Yay., Adana, 2005.

OSMANLI DÖNEMİNDE ADANA ERKEK ÖĞRETMEN OKULU

Hamza ALTIN*

Özet

Adana Dârülmualimîn'den 1893 yılında 2, 1894 yılında 4, 1895 yılında 6, 1896 yılında 10, 1897 yılında 7, 1898 yılında 1, 1899 yılında 10, 1900 yılında 18, 1901 yılında 3, 1902 yılında 9, 1903 yılında 5, 1904 yılında 4, 1905 yılında 6 öğrenci mezun oldu.

1317 (1899) Maarif Salnamesi'ne göre okulda 3, 1318 (1900) Maarif Salnamesi'ne göre ise okulda yalnızca 2 öğrenci bulunmaktaydı. Hüseyin Saib Efendi isimli bir zat okulun öğretmen kadrosundaydı. Öğrenci çok az da olsa okulun hizmetleri ile ilgilenen bir de hademe görevlendirilmişti. 1321 (1903) Maarif Salnamesi'nde öğretmen ve hizmetli ile ilgili bilgiler aynı idi. Fakat öğrenci sayısı 10'a çıkmıştı.

Öğrenciler 11 Ağustos 1900 tarihinde yapılan bir ankette yer alan sorulara verilen cevaplarda okula kendi rızaları ile geldiklerini ve okulu idadilere tercih ettiklerini belirtmekteydiler.

19 Şaban 1319 (1 Aralık 1901) tarihli bir belgeden söz konusu tarihte Adana Erkek Öğretmen Okulu'nda toplam 13 öğrencinin var olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı döneminde taşradaki önemli öğretmen okullarından biri olan Adana Dârülmualimîn'i 1916-1917 eğitim-öğretim yılında hizmet vermeye devam etmekteydi.

Anahtar Kelimeler: *Adana, Dârülmualimîn, Osmanlı, Maarif*

* Doç. Dr. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, hamzaaltin@kilis.edu.tr

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

- BOA, *MF.ALY.*, Dosya No: 14, Gömlek No: 5; BOA, *MF.ALY.*, Dosya No: 14, Gömlek No: 25.
- BOA, *MF.ALY.*, Dosya No: 14, Gömlek No: 45.
- BOA, *MF.İST.*, Dosya No: 33, Gömlek No: 76.
- BOA, *MF.İST.*, Dosya No: 13, Gömlek No: 1.
- BOA, *İ.DUİT.*, Dosya No: 84, Gömlek No: 25.
- BOA, *DH.İD.*, Dosya No: 195, Gömlek No: 50.
- BOA, *MF.İST.*, Dosya No: 33, Gömlek No: 76.
- BOA, *DH.UMVM.*, Dosya No: 16, Gömlek No: 27.
- BOA, *MF.ALY.*, Dosya No: 10, Gömlek No: 23.
- BOA, *MF.ALY.*, Dosya No: 10, Gömlek No: 68.
- BOA, *MF.ALY.*, Dosya No: 11, Gömlek No: 92.
- BOA, *MF.ALY.*, Dosya No: 14, Gömlek No: 5.
- BOA, *MF.ALY.*, Dosya No: 13, Gömlek No: 50.
- BOA, *MF.ALY.*, Dosya No: 10, Gömlek No: 57.

DİĞER KAYNAKLAR

- Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesi 1310-1311 Senesi İstatistiği*, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1318.
- Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesi İstatistiği*, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, Tarihsiz.
- Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesi, İhsaiyat Kalemî*, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1318.
- Maarif-i Umumiye Nezareti İstatistik Müdüriyeti*, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1328.
- Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Kalemî*, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1334.
- 1329-1330 İhsaiyat Mecmuası*, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1332.
- Salname-i Maarif-i Umumiye 1316.*
- Salname-i Maarif-i Umumiye 1317.*
- Salname-i Maarif-i Umumiye 1318.*
- Salname-i Maarif-i Umumiye 1319.*
- Salname-i Maarif-i Umumiye 1321.*
- Osmanlı Devlet Salnamesi, yıl 1303.*
- Şehbal*, S. 96, Mayıs 1330.
- BERKER, Aziz, *Türkiye’de İlköğretim*, Ankara, 1945.
- AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul, 2001.
- KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara 1988.
- Mahmud Cevad İbnü’s-Şeyh Nafi, *Maârif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı*, Ankara, 2002.
- YÜCEL, H. Ali, *Türkiye’de Orta Öğretim*, Ankara, 1994.

“ADANA VİLAYET SALNÂMELERİ’NE GÖRE XIX. YÜZYIL SONLARINDA ADANA’NIN İDARİ YAPISI”

Barış SARIKÖSE*

Özet

Osmanlı döneminde Adana’nın idari yapısında sürekli bir değişim olduğu görülmektedir. Bazı dönemlerde başka bir eyalete bağlı sancak olan Adana, daha sonraki dönemlerde eyalet haline getirilerek buraya sancaklar bağlanmıştır. Osmanlı taşra idaresinde XIX. yüzyıl sonlarında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Başta 1864 Vilayet Nizamnamesi olmak üzere taşra idaresi ile ilgili önemli düzenlemeler yapılmıştır. Eyaletten vilayete geçen Osmanlı’nın yeni taşra idari sisteminde kurulan vilayetlerden biri de Adana vilayetidir. Adana’ya bağlı liva ve kazaların sayılarında bu dönemde farklılıklar meydana gelmiştir. Bazı yerleşim birimleri bu dönemde idari yönden Adana’dan ayrılırken bazı yerleşim yerleri de Adana’ya bağlanmıştır. Günümüz Adana’sının idari yapısı büyük ölçüde XIX. yüzyıl sonlarında şekillenmiştir. XIX. yüzyılda vilayet idaresinde yapılan düzenlemelerle taşra idaresinde yeni görevliler ortaya çıkmıştır. Ayrıca taşra idaresinde yeni komisyon ve meclisler de kurulmuştur. Vilayet, liva ve nahiye meclisleri oluşturularak taşrada geniş katılımlı bir idari sistem oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu yeni idari yapılanmanın Adana’da da tesis edildiği görülmektedir.

Vilayet Salnâmeleri, XIX. yüzyıl Osmanlı tarihi araştırmaları için önemli kaynaklardır. Salnâmelerde vilayetlerin idari, ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları ile ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Adana Vilayet Salnâmelerinden Adana’nın XIX. yüzyıl sonlarındaki idari durumunu tespit etmek mümkün olmaktadır. Bu çalışmada XIX. yüzyıl sonlarında Adana vilayetine bağlı yerleşim yerleri, bu idari birimlerde yer alan önemli müdürlükler, meclisler ve komisyonlar, dönemin idarecileri Adana Vilayet Salnâmeleri çerçevesinde değerlendirilecektir. Ayrıca Adana vilayetinin idari yapısındaki değişim ortaya konulacaktır.

* Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Karabük, barissarikose@karabuk.edu.tr.

Sonuç

Adana'nın XIX. yüzyıl sonlarında idari anlamda dikkat çeken en önemli özelliği günümüzden daha geniş idari sınırlara sahip olmasıdır. Günümüzde Karaman'a bağlı Ermenek kazası, Mersin vilayeti ve bu vilayet dahilindeki kazaların tamamı, Hatay'a bağlı Hassa, Gaziantep'e bağlı İslahiye Adana sınırları içindedir. XIX. yüzyıl sonlarından itibaren Adana'nın idari yapısında Cebe-i bereket ve Mersin gibi yeni sancaklar, Hamidiye gibi yeni kazalar teşkil edilmiştir.

Adana'nın idari yapısında XIX. yüzyıl sonlarında 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine uygun olarak vilayet, liva ve nahiye idare meclisleri kurulmuştur. Ayrıca idari, mali, adli, kültürel ve eğitim alanlarında önemli idari kurul ve komisyonlar oluşturulmuştur. Adana'daki Ermeni, Rum gibi azınlıklar da vilayetin idaresinde en üst düzeyde görev aldıkları gibi çeşitli devlet memurluklarında da istihdam edilmişlerdir. Adana Belediye Dairesi'nde de gayr-i Müslimler başkanlık, başkan muavinliği ve üyelik gibi her idari birimde görev almışlar. Adana Belediye Dairesi XIX. yüzyıl sonlarında memur ve birim bazında önemli gelişmeler göstermiştir. Adana vilayeti, idari yönden büyük ölçüde XIX. yüzyıl sonlarında şekillenmiş, günümüz Adana'sının idari yapısı ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇALAR

- Adana Vilayet Salnamesi (AVS), 1289, 1290, 1293, 1294, 1296, 1297, 1299, 1308, 1309, 1312, 1318, 1320.
- BİLGİLİ, Ali Sinan, Osmanlı Döneminde Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri, *Kültür Bak. Yay.*, Ankara, 2001.
- ÇADIRCI, Musa, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, *TTK*, Ankara, 1997.
- DARKOT, Besim, "Adana", *İslam Ansiklopedisi, C.I, MEB Yay.*, İstanbul, 1978, s. 127-129.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, "Adana", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.I*, İstanbul, 1988, s. 349-353.
- KAPLAN, Halil İbrahim, "Salnâmelere Göre Adana (1880-1900)", (*Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*), *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Isparta, 2001.
- KARPAT, Kemal H., Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri, *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul, 2003.
- KILIÇ, Orhan, "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması", Osmanlı, C.VI, *Yeni Türkiye Yay.*, Ankara, 1999, s.89-110.
- KURT, Yılmaz, Çukurova Tarihinin Kaynakları I, 1525 Tarihli Adana Sancağı Mufassal Tahrir Defteri, *TTK*, Ankara, 2004.
- _____, Çukurova Tarihinin Kaynakları III 1572 Tarihli Adana Sancağı Mufassal Tahrir Defteri, *TTK*, Ankara, 2005.
- ORTAYLI, İlber, Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880), *TTK*, Ankara, 2000.
- SARIKÖSE, Barış, "Konya Vilâyet Salnâmelerine Göre İç-il Livası", *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.15, Konya, 2013, s.113-127.
- SUNGUR, Mutullah, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Taşra İdaresi ve Vilâyet Yönetimi", *Türkler, C.XIII, Yeni Türkiye Yay.*, Ankara, 2002, s.750-761.